

Johdanto lapsen oikeuksiin

SUOMEN UNICEFIN LAPSIYSTÄVÄLLINEN KUNTA -MALLI

Lapsen oikeudet toteutuvat arjessa

JOHDANTO LAPSEN OIKEUKSIIN

TEEMAN LUKU: 1

Aluksi: Kaiken takana on lapsen oikeuksien sopimus

Lapsuus on poikkeuksellinen ja ainutlaatuinen jakso ihmisen elämässä. Varhaisvuosien pohjalle rakentuu sekä yksilön että koko yhteiskunnan tulevaisuus. Siksi YK:n lapsen oikeuksien sopimus takaa lapselle erityiset oikeudet, joita millään muulla ihmisryhmällä ei ole.

UNICEF kulkee lapsen ja kunnan rinnalla

Lapset ovat oikeutettuja erityiseen huolenpitoon, tukeen ja suojeluun kasvaakseen täyteen mittaansa. Tämä on meidän aikuisten tehtävä ja velvollisuus.

Lapsuus on poikkeuksellinen ja ainutlaatuinen ajanjakso ihmisen elämässä. Se määrittää paitsi yksilöiden, myös yhteiskuntien tulevaisuuden. Tästä syystä lapsia ja lapsuutta koskevat osin erityiset oikeudet, joita ei millään muulla ihmisryhmällä ole.

Kaikista lapsiin ja nuoriin liittyvistä viranomaispäätöksistä ja hallinnollisista toimista suurimman osan tekee kunta. Kunnan viranhaltijat, työntekijät ja päättäjät ovat ratkaisevan tärkeitä lapsen oikeuksien turvaajia ja toteuttajia.

YK:n lapsen oikeuksien sopimus tuli Suomessa voimaan 1991. Sopimus on sitova. Se takaa maailman jokaiselle lapselle erityiset oikeudet, kuten oikeuden elämään ja kehittymiseen, yhdenvertaisuuteen, osallisuuteen ja siihen, että lapsen etu on yhteiskunnassa ensisijaisesti otettava huomioon.

Suomi on saanut sopimusta valvovalta komitealta huomautuksia siitä, että lapset ovat kovin eriarvoisessa asemassa sen mukaan, missä kunnassa he asuvat.

Suomi on saanut huomautuksia myös yhdenvertaisuuden laiminlyönneistä: köyhissä perheissä elävien, vammaisten, vähemmistöihin kuuluvien, maahanmuuttajataustaisten ja sijaishuollossa olevien elinolosuhteissa on edelleen paljon parannettavaa. Lapsen oikeuksien komitea on ilmaissut huolensa siitäkin, että kaikkien Suomessa elävien lasten etua ei ole aina riittävästi otettu huomioon julkisen vallan päätöksenteossa.

YK:n lastenjärjestön UNICEFin Lapsiystävällinen kunta -malli on väline lapsen oikeuksien mahdollisimman täysimääräiseen toteuttamiseen kunnassa ja kunnan jokaisen lapsen arjessa.

UNICEFilla on YK:n lapsen oikeuksien sopimukseen kirjattu erityinen rooli toimia sopimuksen täytäntöönpanon asiantuntijana ja arvioijana.

Tässä sivustossa kerrotaan, miten kunta voi turvata jokaiselle alle 18-vuotiaalle mahdollisuuden hyvään ja arvokkaaseen lapsuuteen.

Ihmisoikeudet eivät toteudu itsestään

Pilapiirtäjä Kari Suomalaisen piirroksessa pariskunta viettää aikaa mökin terassilla. Vaimo kysyy lehteä lukevalta mieheltä: *"Mitä ne ihmisoikeudet oikein ovat?"* Mies vastaa: *"En tiedä, kun tavallinen kunnan kansalainen ei koskaan joudu tekemisiin niiden kanssa."*

Piirros kiteyttää ajatuksen siitä, että ihmisoikeudet olisivat jotain kaukaista – että ihmisoikeusongelmat eivät olisi meidän ongelmiamme, vaan jonkun toisen jossain muualla. Samalla piirros osoittaa myös, että ihmisoikeudet eivät ole ongelma niille, joilla on kaikki hyvin, kuten "tavallisella kansalaisella". Hän ei tule ajatelleeksi omia ihmisoikeuksiaan juuri siksi, että hänellä ne ovat olemassa ja toteutuvat täysimääräisesti.

Maailmanlaajuisen ihmisoikeusajattelun juuret ovat koko ihmiskunnan yhteisessä ihmisyydessä.

Toisen maailmansodan jälkeen perustetun Yhdistyneiden kansakuntien (YK) jäsenvaltiot laativat yhteisen julistuksen ihmisoikeuksista. Tähän kokonaisuuteen ja sen jatkotyöhön kuuluu myös lapsen oikeuksien sopimus.

Suomi on maailman mittakaavassa erittäin hyvinvoiva pohjoismainen oikeusvaltio, ja meidän on helppo todeta, että moni asia on täällä jo hyvässä kunnossa. Samalla voimme harhautua ajattelemaan, että ihmisoikeudet toteutuvat Suomen kaltaisessa maassa itsestään. Näin ei ole. Ihmisoikeuksien toteuttaminen ja niiden toteutuminen jokaisen ihmisen elämässä vaatii aktiivista ja jatkuvaa työtä.

Kunnat ovat avainasemassa

Lapsen oikeuksien sopimus on otettu laajasti huomioon Suomen lainsäädännössä. Kuitenkaan kaikkia sopimuksen tavoitteita ei ole mielekästä tai edes mahdollista koettaa toteuttaa vain lain keinoin. Kun sopimus viedään osaksi arkea, lapsen elämään, työssä avainasemassa ovat kunnat.

Suomen perustuslaissa on velvoite kohdella lapsia "tasa-arvoisesti yksilöinä". Nämä kohtaamiset ja kohtelut tapahtuvat paljolti kunnassa. Samoin perustuslain mukaan lasten "tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti". Tämäkin tapahtuu lapsen elämässä: kotona, varhaiskasvatuksessa, koulussa, sosiaalipalveluissa, terveydenhuollossa ja vapaa-aikana.

Lapsen ihmisoikeuksien toteutuminen koostuu lukemattomista pienistä, arkisista asioista.

Onko lapsella hoivaa, suojaa, ruokaa? Onko hänellä mahdollisuus oppia kykijänsä vastaavasti? Tuleeko hän kuulluksi omista asioissaan? Pääseekö hän osalliseksi omasta yhteisöstään? Ratkaistaanko häntä koskevat asiat hänen etunsa mukaisesti vai jollain muulla perusteella?

Lapsen oikeuksien sopimus ja muut ihmisoikeussopimukset ovat viime vuosikymmeninä vaikuttaneet ajatteluun ja yhteiskuntiin kaikkialla maailmassa. Monet asiat tuntuvat siksi jo itsestään selviltä. Esimerkiksi lapsiin kohdistuva väkivalta tuomitaan Suomessa laajasti. Silti sitä esiintyy.

Lapsen oikeuksien toteuttaminen edellyttää usein tarkkaa havainnointia ja aktiivista asennetta. Vaikka suurimmalla osalla lapsista olisi kaikki hyvin, ketkä ja missä ovat ne, joilla ei ole?

Mitä tarkemmin katsoo, sitä enemmän huomaa. Lapsen hyvä perustarpeiden tyydyttäminen ei vielä takaa osallisuutta yhteisöissä eikä sitä, että lapsi aidosti tulisi kuulluksi.

Jokainen hukattu lapsi on yhteiskunnan kannalta myös menetetty mahdollisuus. Erilaiset ihmisoikeusloukkaukset, kuten hoidon laiminlyönti, materiaallinen puute, väkivalta ja osattomuuden kokemus jättävät lapseen syvemmän haavan kuin aikuiseen. Kaikki korjaavat toimet tulevat myös tämän vuoksi yhteiskunnalle kalliimmiksi kuin ennaltaehkäisy.

Kunta, jossa ajatellaan lapsen oikeuksia ja toimitaan kaikessa niiden mukaisesti, tekee parasta mahdollista ihmisoikeustyötä.

Lapsen oikeudet toteutuvat arjessa

JOHDANTO LAPSEN OIKEUKSIIN

TEEMAN LUKU: 2

Kunta lapsen hyvän elämän turvaajana

Jokaisella kunnalla tehtävä on varmistaa, että sen jokaisen lapsen ja nuoren oikeudet toteutuvat. Lapsen oikeuksien tunteminen ja niiden aktiivinen edistäminen auttavat rakentamaan laadukasta hallintoa ja tarkoitustaan vastaavia palveluita.

Miten kunta voi edistää lapsen oikeuksia?

Kunta edistää lapsen oikeuksia:

- **Rakenteilla.** Kunnan toiminnan tulee tähdätä siihen, että kaikilla lapsilla ja nuorilla on kunnassa hyvä olla. Tämä edellyttää usein lapsivaikutusten arviointia ja sitä, että erilaisissa käytännön tilanteissa pysähdytään hetkeksi miettimään asioita vielä kerran lasten ja nuorten näkökulmasta, mieluiten yhdessä heidän kanssaan.
- **Käytännöllä.** Suuri osa kunnan viranhaltijoista ja työntekijöistä on työssään suoraan tekemisissä lasten ja nuorten kanssa. Varhaiskasvatukseen, perusopetukseen, toisen asteen opetukseen, sosiaali- ja terveyspalveluihin, nuorisotyöhön ja vapaa-ajanpalveluihin voidaan luoda käytännön toimintatapoja ja -malleja, jotka ottavat huomioon erityisesti lapset ja nuoret ja heidän oikeuksiensa toteutumisen. Näitä toimintatapoja voidaan soveltuvin osin hyödyntää myös muualla kunnassa.
- **Osaamisella.** Kunnan tulee varmistaa, että sen henkilöstöllä on riittävä osaaminen ja taidot, joilla lapsen oikeuksia edistetään sekä päätöksenteossa ja hallinnossa että käytännössä, lapsen elämässä. Osaamista tarvitsevat myös ne viranhaltijat ja työntekijät, jotka eivät ole suoraan lasten kanssa tekemisissä. Esimerkiksi maankäytön suunnittelulla, liikenteellä sekä palvelu- ja elinkeinorakenteella on vaikutuksensa myös lapsiin.

- **Resursoinnilla.** Lapset ja nuoret ovat kunnan tärkeitä ja korvaamattomia asukkaita, nuoria kuntalaisia. Heidän palvelemiseensa on varattava riittävät resurssit. Lapsibudjetointi on hyvä väline tarkastella resurssien käyttöä nuorten kuntalaisten hyväksi.
- **Yksittäisillä hankkeilla.** Kun kunnassa on havaittu epäkohta tai puute, jonka korjaamiseen tarvitaan kohdennettuja, tarkkarajaisia toimia, yksittäinen hanke voi olla paras toimintatapa. Hankkeiden tavoitteena on pysyvä muutos.
- **Pitkäaikaisella suunnittelulla ja seurannalla.** Kunnan ja sen toimialojen suunnitelmissa lapsen oikeuksien näkökulman tulee olla mukana läpäisyperiaatteella, koko kunnan strategjasta toimialojen ja yksiköiden pienimpiin toimintasuunnitelmiin asti. Suunnitelmien toteutumisen varmistaa hyvä seuranta.

Mitä kunnassa tulee tietää lapsen oikeuksien sopimuksesta?

Yhdistyneiden kansakuntien (YK) lapsen oikeuksien sopimus tuli Suomessa voimaan laintasoisesti 1991. Sopimus on Suomea sitova. Erillinen sopimus lapsen oikeuksista koettiin YK:ssa tarpeelliseksi, koska jäsenvaltioissa ajateltiin, että muissa ihmisoikeussopimuksissa ei oteta riittävästi huomioon lapsen erityisasemaa kehittyvänä, aikuisista riippuvaisena, haavoittuvana sekä erityistä suojelua ja hoivaa tarvitsevana ihmisenä.

Lapsen oikeuksien sopimus kattaa kaikki lapsuuden tärkeät elämänaalueet. Sopimukseen kuuluu:

- oikeus terveyteen ja hyvinvointiin
- oikeus koulutukseen, leikkiin, lepoon ja vapaa-aikaan
- oikeus suojeluun
- oikeus osallistua omaa elämää koskeviin asioihin.

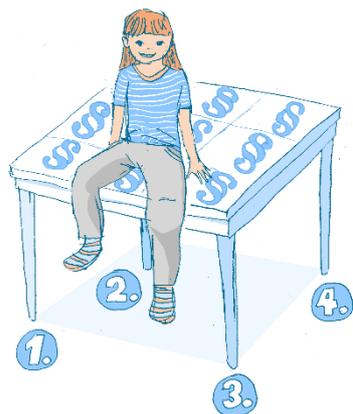
Sopimus määrittää myös toimeenpanoa sekä huoltajien ja viranomaisten vastuita.

Sopimuksessa on määritelty neljä yleisperiaatetta, joita tulee soveltaa sekä sellaisinaan että kaikkien muiden sopimuksessa määriteltyjen oikeuksien yhteydessä.

Lapsen oikeuksien sopimuksen neljä yleisperiaatetta ovat

- yhdenvertaisuus
- lapsen edun ensisijaisuus
- oikeus elämään ja kehittymiseen
- osallisuus.

Kaikki ihmisoikeudet ovat yhtä tärkeitä ja toisistaan riippuvaisia. Yhden ihmisoikeuden toteuttaminen ei oikeuta loukkaamaan toista ihmisoikeutta.

- 1 Oikeus elämään ja kehittymiseen
- 2 Lapsen etu
- 3 Yhdenvertaisuus
- 4 Osallisuus

Sopimus velvoittaa siihen, että lapsen etu on harkittava lasta koskevassa asiassa. Tämä tarkoittaa, että kuntien tehtävä on kiinnittää erityistä huomiota lapseen ja siihen, mikä on lapsen kannalta paras tapa toimia.

Lapsen oikeuksien sopimus korostaa lapsen roolia **kansalaisena ja ihmisenä**. Hän ei ole vain aikuisten toiminnan kohde, vaan hänellä on oikeus osallistua yhteiskuntaan, toimia ja tulla kuulluksi.

Lapsen oikeuksien turvaaminen on arvo sinänsä, mutta samalla työ edistää YK:n **kestävän kehityksen tavoitteita**, kuten tasa-arvoa, hyvinvointia, yhteiskuntarauhaa ja luonnontalouden kestävyyttä.

Lapsen oikeuksien sopimuksen mukaan julkisen vallan on **tiedotettava** sopimuksesta sekä aikuisille että lapsille. Oikeudet eivät toteudu, elleivät ihmiset ole niistä tietoisia. **Ihmisoikeuskasvatus** kuuluu Suomessa opetussuunnitelmaan, minkä lisäksi kunnat voivat vahvistaa ihmisoikeustietoisuutta muulla viestinnällä ja kampanjoilla.

Ihmisoikeuskasvatus on ennakollista oikeusturvaa: kun lapsi itse tietää omat oikeutensa, hän tunnistaa tilanteen, jossa niitä loukataan. Ennakollisella oikeusturvalla pyritään siihen, ettei oikeudenloukkauksia lainkaan tapahtuisi. Parasta ennakollista oikeusturvaa on se, että lapsen etua harkitaan aktiivisesti ja lapsen etu ohjaa viranomaisten toimintaa. Konkreettisesti tämä tarkoittaa esimerkiksi sitä, että palveluiden ja tilojen tulee olla saavutettavia, turvallisia ja viihtyisiä. Palveluissa käytettävän kielen on oltava lapsille ja perheille ymmärrettävää.

Jälkikäteinen oikeusturva tarkoittaa niitä keinoja, joita lapset ja perheet voivat käyttää silloin, kun heidän oikeuksiaan on jo loukattu. Tämä tarkoittaa esimerkiksi potilasasiamiehen, sosiaaliasiamiehen tai oikeusavustajan apua.

Ennakollinen oikeusturva on lapselle erityisen merkityksellistä, koska juuri se takaa lapsen oikeuksien loukkaamattomuuden. Jälkikäteinen oikeusturva voi toteutuessaankin olla lapsen kehityksen tai aikakäsityksen kannalta liian hidasta.

Miten lapsen oikeuksien sopimusta valvotaan?

Lapsen oikeuksien sopimusta valvoo YK:n lapsen oikeuksien komitea. Suomi ja muut sopimusvaltiot raportoivat komitealle viiden vuoden välein. Raportit ja valtioiden niistä saamat palautteet ovat julkisia.

Sopimusvaltioilla on velvollisuus tiedottaa saamistaan huomautuksista kansalaisille.

Määräaikaisraportin kokoa Suomessa ulkoministeriö. Lausuntoja antavat järjestöt ja lapsiasiainvaltuutettu. Komitea kuulee järjestöjä ja valtuutettua myös erikseen.

Sopimukseen on tehty vuosien varrella kolme valinnaista lisäpöytäkirjaa, jotka tarkentavat sopimusta ja ajanmukaistavat sitä. Suomessa kaikki nämä ovat voimassa, eli myös YK:n lapsen oikeuksien yleissopimuksen valinnainen pöytäkirja valitusoikeudesta. Lapsilla ja lapsiryhmillä on oikeus tehdä valituksia YK:n lapsen oikeuksien komitealle, jos he katsovat Suomen loukanneen heidän oikeuksiaan. Lapsen oikeuksien komitea antaa valitusten perusteella kannanottonsa ja tarvittaessa suosituksia valtiolle.

Sopimuksen tulkintaa ohjataan yleiskommentein, joiden kautta syvennetään ymmärrystä myös ajankohtaisista asioista. Niissä on erityisesti viranomaistahoja ohjaavia sisältöjä, kuten koulutus- ja terveysoikeuksia koskevat yleiskommentit. Yleiskommentit ovat hyödyllisiä myös kunnan päätöksenteossa.

YHTEYSTIEDOT

Lisätietoa Lapsiystävällinen kunta -mallista

Sanna Koskinen, Erityisasiantuntija
sanna.koskinen@unicef.fi, 050 576 2293

Johanna Laaja, Erityisasiantuntija
johanna.laaja@unicef.fi, 040 721 1515

Mikael Malkamäki, Koordinaattori
mikael.malkamaki@unicef.fi, 050 442 5242

Yhdenvertaisuus

SUOMEN UNICEFIN LAPSIYSTÄVÄLLINEN KUNTA -MALLI

Samalle viivalle, mutta miten?

YHDENVERTAISUUS

TEEMAN LUKU: 1

Aluksi: Elämä ilman syrjintää on lapsen oikeus

Moni ajattelee, että meidän kunnassa ei syrjitä yhtäkään lasta – eikö tosiaan? Mistä tiedätte? Syrjintää on monenlaista, eikä sen kaikkia muotoja ole helppo nähdä tai tunnistaa. Kaikenlainen syrjintä kuitenkin vahingoittaa kohteena olevaa lasta tai nuorta. Siksi on tärkeää miettiä, kuinka kunta varmistaa kaikkien lasten ja nuorten yhdenvertaisuuden ja muuttuu mahdollistavaksi kunnaksi.

Lapsi on aina ensisijaisesti lapsi

Suomen jokaisessa kunnassa elää lapsia ja nuoria, jotka kokevat joutuneensa perusteettomasti muita huonompaan asemaan. Heidän kokemuksensa on tosi. Heidän tilanteensa on tosi. Kunnalla on lakisääteinen velvollisuus toimia.

Näillä lapsilla ja nuorilla voi olla vamma, sairaus tai muu toimintarajoite. He voivat olla ulkomailla syntyneitä. He voivat asua sijaisperheessä, perhekodissa tai laitoksessa. Näistä lapsista ja nuorista 40 prosenttia on kokenut syrjivää kohtelua. Sekä koulussa että vapaa-aikana heidän

mahdollisuutensa hyvään elämään ovat heikommat kuin muilla.

Lapsi voi olla köyhästä perheestä. Hänellä voi olla sateenkaariperhe tai hän itse kuuluu seksuaali- tai sukupuolivähemmistöön. Hän voi kuulua etniseen vähemmistöön tai hänen kielitaitonsa ei riitä vuorovaikutukseen perheen ulkopuolella. Hänen kokemuksensa muita huonommasta asemasta voi liittyä myös uskontoon, vakaumukseen tai omiin tai läheisten mielipiteisiin.

Näin on, mutta näin ei kuulu olla. Näin ei saa olla. Lapsi on aina ensisijaisesti lapsi, yksilö ja oma itsensä – ei minkään ryhmän, ominaisuuden tai elämäntilanteen edustaja.

Kunnan tehtävä on huolehtia, että lapset ja nuoret pääsevät samalle viivalle. Lapsen oikeus syrjimättömyyteen ja yhdenvertaisuuteen tarkoittaa sitä, että jokainen lapsi saa elää elämäänsä omana itsenään ja yhtä arvokkaana kuin kaikki muut.

Yhdenkään lapsen elämään ei pitäisi kuulua alemmuuden, ulkopuolisuuden tai muunlaisen syrjinnän kokemuksia.

Ennakkoluulojen vankina

Harva mieltää itse syyllistyvänsä syrjintään, mutta silti kaikista suomalaisista 18 prosenttia kokee joutuneensa jonkinlaisen syrjinnän kohteeksi.

On rehellistä todeta, että jokaisella ihmisellä on ennakkoluuloja. Ne suuntaavat toimintaamme ja vaikuttavat päätöksentekoomme. Ennakkoluulot kuuluvat ihmisyyteen, mutta olennaista on, että niiden vangiksi ei tarvitse eikä pidä jäädä. Laadukas ja yhdenvertainen palvelu on mahdollista, vaikka meillä ihmisillä on toisistamme monenlaisia ennako-odotuksia ja -luuloja. Lapsiystävällistä kuntaa rakennettaessa on tärkeää, että henkilöstö ja päättäjät tunnistavat omat ennakkoluulonsa ja sen, mitä pitävät ”normaalina” ja mitä eivät. Missä kulkevat sinun rajasi? Miten tunnistat ne, ja miten pääsisit tarvittaessa niistä yli?

Syrjintä on harvoin tarkoituksellista. Usein syrjintä liittyy tiedon puutteeseen, normatiivisiin asenteisiin ja siihen, että henkilöstö ja muut toimijat eivät arkityössään tule huomanneeksi syrjiviä rakenteita ja käytäntöjä. YK:n Lapsen oikeuksien komitea on huomautuksessaan (2011) kiinnittänyt huomiota tiedon puutteeseen erityisesti köyhyydessä elävien, vammaisten, vähemmistö- tai maahanmuuttajataustaisten ja sijaishuollossa olevien lasten elinoloista Suomessa.

Jokaisen viranomaisen on varmistettava, että sen vastuulla oleva palvelu on yhdenvertaisesti jokaisen lapsen saatavilla. Yhdenvertaisuuden tulee toteutua jokaisen lapsen jokaisessa oikeudessa, josta kunta on vastuussa. Kun kunta jo palvelujen suunnittelun alusta alkaen ottaa huomioon jokaisen lapsen mahdollisuuden päästä palvelujen käyttäjäksi, välttyään valituksilta ja tuotetaan korkeaa laatua oma-aloitteisesti. Syrjimätön kunta on mahdollistava kunta.

Ensimmäinen askel on havahtuminen ja tunnistaminen.

Tätä asiaa emme vielä ole ajatelleet tarpeeksi. Tässä emme ole vielä tehneet tarpeeksi. Seuraavat askeleet ovat käytännön toimia, suunnittelua ja toteutusta.

Tässä osiossa kerrotaan, miten kunta osaltaan mahdollistaa yhdenvertaisen ja syrjimättömän elämän jokaiselle lapselle ja nuorelle.

Miksi kunnan tulee edistää lasten ja nuorten yhdenvertaisuutta?

- **Oikeudelliset syyt:** Yhdenvertaisuuden edistäminen on kunnan lakisääteinen tehtävä. Siihen velvoittavat Suomen kansallinen lainsäädäntö (perustuslaki, yhdenvertaisuuslaki, perusopetuslaki, varhaiskasvatuslaki ja sosiaalihuoltolaki) ja EU:n lainsäädäntö. Lisäksi Suomea velvoittavat kansainväliset ihmisoikeussopimukset, kuten YK:n lapsen oikeuksien sopimus. Se kieltää kaikenlaisen syrjinnän lapseen tai hänen huoltajaansa liittyvien syiden perusteella. Lapsia tulee kohdella yhdenvertaisesti sekä suhteessa aikuisväestöön että toisiinsa.
- **Inhimilliset ja eettiset syyt:** Jokaisella on oikeus hyvään elämään ja hyvinvointiin. Syrjitty lapsi tai nuori ei voi elää täyttä elämää. Hänen terveytensä kärsii, hän kokee turvattomuutta ja ulkopuolisuutta. Hukatut mahdollisuudet ovat sekä yksilön että yhteiskunnan murhe.
- **Yhteiskunnallinen ja taloudellinen hyöty:** Kunnan lasten ja nuorten hyvinvointi rakentaa hyvää tulevaisuutta kaikille. Yhteiskuntarauha, hyvät väestösuhteet ja toimiva vuorovaikutus ovat kaikkien etu. Syrjäytymiskierre tulee kalliiksi sekä yksilöille että yhteisölle: ongelmien kasautuminen vaikuttaa lapsen elämän kaikkiin osa-alueisiin. Toisaalta oikea-aikainen ja riittävä tuki on tehokas keino tilanteen korjaamiseen. Jokaisen lapsen ja nuoren osallisuus ja hyväksytyksi tuleminen vahvistavat kunnan elinvoimaisuutta sekä nyt että tulevaisuudessa.

KYSYMYS:

Miksi meidän tulee edistää lasten ja nuorten yhdenvertaisuutta?

1. Siksi että laki sanoo niin?
2. Siksi että kansainväliset sopimukset velvoittavat?
3. Siksi yhdenvertaisuus tuottaa kaikille kuntalaisille hyvää elämää?
4. Siksi että yhdenvertainen kunta on elinvoimainen ja vireä elinympäristö?

Samalle viivalle, mutta miten?

YHDENVERTAISUUS

TEEMAN LUKU: 2

Mitä syrjintä on tai ei ole?

Syrjintä on henkilön asettamista muiden nähden eriarvoiseen asemaan ilman hyväksyttävää perustetta. Syrjintäkielto koskee samalla tavalla lapsia kuin aikuisiakin.

Syrjintä on laissa kiellettyä

Lain mukaan ketään ei saa asettaa toista huonompaan asemaan iän, alkuperän, kansalaisuuden, kielen, uskonnon, vakaumuksen, mielipiteen, poliittisen tai ay-toiminnan, perheen, terveyden, seksuaalisen suuntautumisen tai muun henkilöön liittyvän syyn perusteella. Myös syrjintä sukupuolen, sukupuoli-identiteetin ja sukupuolen ilmaisun perusteella on lain mukaan kiellettyä.

Mikä sitten on hyväksyttävä peruste asettaa henkilö toista huonompaan asemaan? Lasten ja nuortenkin arkielämässä näitä tilanteita on paljon: harrastusryhmään voi ja saa olla pääsykoe tai ikäraja. Kunta saa tarjota maahanmuuttajanuorille tietyn määrän kesätyöpaikkoja ilman, että se on muiden nuorten syrjintää. Bussin esteettömällä paikalla istuvan vammattoman on luovutettava paikkansa, kun vammaisen henkilö tarvitsee sen.

Rajoituksia pidetään usein syrjintänä, mutta läheskään kaikki rajoitukset eivät ole syrjintää. Se, että laki kieltää alle 18-vuotiaiden sisäänkäynnin baariin, ei ole syrjintää, vaan lain määräys lasten ja nuorten terveyden suojelemiseksi.

Viranhaltijana tai luottamushenkilönä on tärkeää kysyä kunnan lasten ja nuorten omia kokemuksia syrjinnästä. He ovat ehkä huomanneet asioita, joita aikuiset eivät ole tulleet ajatelleeksi. Jos esimerkiksi nuorten oleskelua jossain julkisessa tai puolijulkisessa tilassa rajoitetaan, onko sille olemassa hyväksyttävät perusteet?

Syrjintä tapahtuu monella tavalla

Syrjintä voi olla

- **välitöntä eli suoraa:** esimerkiksi samaa sukupuolta oleville vanhemmille ei tarjota yhtä laadukkaita vanhemmuuden tukipalveluita kuin neuvolan muille asiakkaille: ei-biologista vanhempaa ei osata neuvoa vanhemmuuteen tai annetaan ymmärtää, että perheen kokoonpano aiheuttaa lapselle myöhemmin ongelmia.
- **välillistä eli epäsuoraa:** esimerkiksi uimahallissa kielletään kehon peittävän uimapuvun käyttö.
- **häirintää:** ilmapiiri luokassa, harrastuksessa tai muualla lapsen elinpiirissä on häntä kohtaan uhkaava, vihamielinen tai hyökkäävä. "Sun ei kuuluis olla täällä, mene kotimaahasi."
- **ohje tai käsky syrjiä:** esimerkiksi rehtori ohjeistaa opettajia pitämään "kaikki kasiluokan pojat" pois oppilaskunnan hallituksesta. Jo ohjeen antaminen on syrjivä teko, vaikka sitä ei noudatettaisi.
- **kohtuullisten mukautusten epäämistä:** esimerkiksi kirjastoon ei ole järjestetty esteetöntä pääsyä tai kuntosaliin pääsee vain portaita pitkin.

KYSYMYS:

Onko syrjintää, jos...

1. nuoret eivät saa oleskella torin penkeillä?
2. luokassa saa sanoa "mielipiteenään" myös ikäviä väitteitä toisista?
3. tyttöjen jalkapallokerhossa ei saa pelata huivi päässä?
4. leirikouluun ei haluta huoltajiksi sateenkaariperheen vanhempia?

Mitä tarkoittaa positiivinen erikoiskohtelu?

Yhdenvertaisuus ei toteudu, jos kunta tyytyy vain näennäiseen yhdenvertaisuuteen eli tarjoaa "samaa kaikille". Tällöin sama, jokaiselle ihmiselle taattu samansuuruinen oikeus ei toteudu. Tosiasiallinen yhdenvertaisuus on sitä, että jokainen lapsi ja nuori oikeasti pääsee samalle lähtöviivalle ja saa tarvitessaan tukea myös siitä eteenpäin.

Jo lähtöviivalle päästäkseen moni tarvitsee tukea tai esteiden poistamista.

Kunta voi harjoittaa positiivista erityiskohtelua eli toimia, joiden avulla tasoitetaan lähtökohtien eroja. Myös ylisukupolvisen huono-osaisuuden kierre on mahdollista katkaista. Kunta on tässä keskeinen toimija.

Positiivista erityiskohtelua voidaan lapsen edun nimissä tarjota vaikka kaikille lapsille ja nuorille sillä perusteella, että he ovat aikuisiin nähden haavoittuvammassa asemassa. Positiivista erityiskohtelua voi olla erityistarpeisten tai vähemmistöihin kuuluvien nuorten työllistäminen tai oppilaitoksen kiintiö heikommassa yhteiskunnallisessa asemassa oleville nuorille.

Kunnan sivistystoimessa, nuorisotoimessa, kulttuuri- ja liikuntapalveluissa ja vaikkapa kaupunkisuunnittelussa positiivisen erityiskohtelun tarvetta kannattaa miettiä aina.

KYSYMYS:

Ketkä ovat ne lapset ja nuoret, jotka palvelusta hyötyäkseen tarvitsevat muita enemmän tukea?
Millaista tuki olisi? Olemmeko tunnistaneet kaikki ryhmät, jotka voisivat osallistua ja käyttää palvelua, jos tekisimme sen heille mahdolliseksi?

Samalle viivalle, mutta miten?

YHDENVERTAISUUS

TEEMAN LUKU: 3

Miten meidän kunta voi edistää yhdenvertaisuutta?

Lapsiystävällisessä kunnassa yhtäkään lasta ei pidetä "riskilapsena", vaan jokainen lapsi on suuri mahdollisuus. Tämä näkyy ja kuuluu myös siinä, miten henkilöstö ja päättäjät puhuvat lapsista ja perheistä. "Ongelmaperheitä" ei ole, vaikka perheillä olisi ongelma, joita sitten ratkotaan.

Kohti yhdenvertaista ja lapsiystävällistä kuntaa

Vanhojen tanssit uudella tavalla

Helsinkiläisessä Kallion lukiossa perinteiset vanhojen tanssit tanssitaan uudella tavalla. Tanssiparin ei tarvitse muodostua perinteisen sukupuolijaon mukaan tytöstä ja pojasta, vaan parit voivat muodostua sukupuolista riippumatta. Myöskään pukeutumisessa ei tarvitse piitata sukupuolista, vaan kukin tanssija voi pukeutua herraksi, daamiksi tai muuhun sopivaan asuun omasta ja tanssiparin sukupuolesta riippumatta.

Tanssien askeleet menevät perinteisen kaavan mukaan, mutta niiden opettelussa käytetään sanoja "daamin rooli" ja "herran rooli". Näitä rooleja voi kukin tanssia omasta sukupuolestaan riippumatta.

"Ei tässä tietoisesti rikota mitään perinteitä, vaan tiedostetaan se, että ihmiset ovat erilaisia", lukiolainen ja oppilaskunnan hallitusaktiivi Linus Peltonen sanoi Helsingin Sanomien haastattelussa 13.2.2020.

Viisi askelta kohti yhdenvertaisuutta

1. **Tunnistakaa.** Keitä ja millaisia ovat kuntanne lapsiryhmät ja yksittäiset lapset? Tutkikaa, miten nämä lapset ja ryhmät nivoutuvat kunnan toimintoihin. Miten esimerkiksi köyhissä perheissä elävät lapset otetaan huomioon kaavoituksessa tai vapaa-ajanpalveluissa? Millaisia ja minkälaisissa tilanteissa eläviä lapsia kunnan henkilöstölle ja päättäjille tulee mieleen, kun puhutaan yleisesti "lapsista"? Millaisia ovat kuntaanne ohjaavat oletukset perheestä tai lapsesta?
2. **Kartoittakaa** mihin laajempiin, kunnassanne jo toteutettuihin suunnitelmiin ja kokonaisuuksiin havaintonne liittyvät. Mitä lapsista ja nuorista sanotaan koko kunnan yhdenvertaisuussuunnitelmassa, tasa-arvosuunnitelmassa, osallisuussuunnitelmassa tai lasten ja nuorten hyvinvointisuunnitelmassa? Miten näitä suunnitelmia tulisi täydentää tai päivittää?
3. **Tarkastelkaa** toimialanne lapsi- ja perhepalveluita lasten ja nuorten näkökulmasta. Miten suunnittele kaikille -periaatetta toteutetaan? Milloin riittävät kaikille yhteiset ja samanlaisen palvelut, milloin tarvitaan kohdentamista tai positiivista erityiskohtelua?
4. **Kouluttautukaa.** Miten järjestetään yhdenvertaisuus- ja ihmisoikeuskoulutus lasten ja nuorten kanssa toimivalle henkilöstölle? Entä luottamushenkilöille?
5. **Toimikaa.** Myös pienillä arjen teoilla ja käytännöillä on suuri vaikutus.

Miten tunnistamme tukea kaipaavan lapsen?

Lasten ja perheiden tilanteet ovat muuttuvia. Kunnan palveluverkoston tulee vastata muuttuviin tarpeisiin ja reagoida tilanteen mukaan. Vaikka lapsen lähtökohdat olisivat hankalat, hänen kehitystään tuetaan kunnioittavasti ja lasta suojaten.

Konkretia saa ajatukset liikkeelle. Miettikää, miten kuntanne toimijat tunnistavat ja tukevat lasta, joka

- seisoo joka välitunti yksin koulun pihallamenee nälkäisenä nukkumaan
- seisoo lauantaiaamuna reppu selässä koulun pihassa, kun vanhempi ei eri syistä ole herännyt
- kertomaan, että on vapaapäivä
- käy koulua tietäen, että heti koulun jälkeen hänelle tarjotaan vammaisuuden perusteella eläkepaperit
- kärsii koulussa rasismista
- kokee olevansa eri sukupuolta kuin kehonsa
- kuuntelee turvapaikanhakijavanhempiensa itkua joka päivä eikä pääse asunnosta edes varhaiskasvatukseen
- elää hätämajoituksessa paperittomien vanhempiensa kanssa
- on itsetuhoinen, koska läheiset eivät hyväksy lapsen tai nuoren homoseksuaalisuutta
- elää laitoksessa eikä koe kuuluvansa oikein mihinkään.

Yhdenvertaisuus ei tarkoita vain syrjinnän puuttumista. Lapsiystävällinen ja yhdenvertainen kunta on mahdollistava ympäristö jokaiselle lapselle ja nuorelle.

LISÄTIETOA

Lue lisää siitä, miten kunta voi edistää lasten ja nuorten yhdenvertaisuutta

Rakenteilla. Kunnan palveluja järjestettäessä otetaan alusta alkaen huomioon, että niiden on sovelluttava aivan kaikille. Ihmisiä ei tarvitse erotella erilaisiin ryhmiin, kun palvelut rakennetaan suunnittele kaikille -periaatteella. Tällöin esimerkiksi toimintarajoitteisen (kuten vammaisen) lapsen tukeminen tai palveleminen ei ole erillistä eikä ylimääräistä työtä, vaan osa kunnan normaalia palvelutarjontaa, joka on kaikkien saavutettavissa. Jokainen voi käyttää esteetöntä ja kaikille sukupuolille tarkoitettua vessaa. Selkokielinen teksti palvelee kaikkia. Viisaasti järjestetty ja riittävästi resursoitu tuki mahdollistaa erityistarpeisten ja muiden oppilaiden opiskelun samassa luokassa.

Käytännöillä. Puheilla ja teoilla. Vähintään kolmannes suomalaisista perheistä on tavalla tai toisella monimuotoisia. Suurimpia ryhmiä ovat yhden vanhemman perheet ja uusperheet. Lapsiystävällisessä kunnassa perheiden monimuotoisuus on lähtökohta, ei poikkeus. Yhtäkään perhettä ei voi määritellä vain yhdellä sanalla, kuten maahanmuuttaja-, yksinhuoltaja- tai sateenkaariperheeksi.

Käytännön elämää on myös kunta fyysisenä ympäristönä. Yhdenvertaisessa kunnassa eri puolilla asuvat lapset ja nuoret voivat liikkua ja harrastaa. Tilat ja liikenne ovat esteettömiä.

Asenteilla. Normikriittinen katse auttaa kehittämään palveluita niin, että ne palvelevat kaikkia. Mitä ovat ne ulossulkevat käytännöt, joita pidämme niin normaaleina, että emme edes huomaa niitä? Edellyttämekö erilaisilta ihmisiltä eri asioita tai tietynlaista käyttäytymistä? "Mä toivoisin, että jatkossa kenenkään ei tarvitsisi tulla kaapista, koska eihän heterotkaan tule."

Osaamisella. Erityisesti haavoittuvassa asemassa olevien lasten ja nuorten tunnistamiseen ja tukemiseen tarvitaan tarkkaa katsetta ja aktiivista otetta. Se, että "keskimäärin" menee hyvin, ei ole koko totuus.

Resursoinnilla. Yhdenvertaisten ja mahdollistavien rakenteiden ja käytäntöjen luominen edellyttää tyypillisesti hieman ylimääräistä resursointia ainakin alkuvaiheessa. Kun kehittämistarpeet on tunnistettu ja suunnittele kaikille -periaate viety käytäntöön, ylimääräisen resursoinnin tarve vähenee.

Tiedolla. Lapsiystävällinen kunta tietää, keitä ja millaisia sen lapset ja nuoret ovat, missä he ovat ja mitä he tarvitsevat. Pienilläkin prosenttiluvuilla on merkitystä. Esimerkiksi se, että kaksi prosenttia kahdeksas- ja yhdeksäsluokkalaisista kokee yksinäisyyttä ja kiusaamista, on iso luku. Sijoitettujen nuorten ja ulkomailla syntyneiden luvut (8 ja 11 prosenttia) ovat vielä huolestuttavammat. Lapsiystävällinen kunta hankkii tietoa asukkaistaan ja hyödyntää sitä.

Suunnittelu ja seuranta. Kunnan lakisääteinen yhdenvertaisuussuunnittelu koskee aikuisten ohella yhtä lailla lapsia ja nuoria. Prosessiin kuuluu myös seuranta ja tiedonkeruu siitä, miten suunnitelmat ovat toteutuneet.

KYSYMYS:

Miten voimme edistää lasten ja nuorten yhdenvertaisuutta?

1. Tietämällä, keitä pienet ja nuoret kuntalaisemme ovat?
2. Kysymällä, millaisia palveluita nämä kuntalaisemme tarvitsevat?
3. Huolehtimalla, että meillä on palveluihin riittävät resurssit?
4. Seuraamalla, että asiat menevät oikeaan suuntaan?

Samalle viivalle, mutta miten?

YHDENVERTAISUUS

TEEMAN LUKU: 4

Miten voin viranhaltijana tai työntekijänä edistää lasten ja nuorten yhdenvertaisuutta?

Sinulla on tehtävässäsi paljonkin mahdollisuuksia edistää lasten ja nuorten yhdenvertaisuutta kunnassa. Voit huomata, tunnistaa, muistaa, hoksata, ottaa puheeksi, ehdottaa ja toimia.

Viranhaltijan ja luottamushenkilön muistilista:

- Lapsi on aina ensisijaisesti lapsi – ei vammainen, vieraskielinen, vähemmistöön kuuluva, köyhä, ulkomaalaistaustainen, sukupuolensa edustaja tai muuta vastaavaa.
- Lapsi ei koskaan ole ratkaistava ongelma. Hän on omana itsenään arvokas kokonainen ihminen.
- Lapsi ei ole toimien kohde, vaan oman elämänsä aktiivinen toimija.
- Kaikki lapset ja perheet eivät aloita samalta viivalta. Moni tarvitsee viivalle päästäkseen tukea tai esteiden poistamista.
- Yhdenvertaisuus ei välttämättä tarkoita samaa kaikille. Oikeudenmukainen kunta tunnistaa asukkaidensa erilaisia tarpeita ja vastaa niihin.
- Keskiwertoperhettä ei ole olemassa. Moninaisuutta on kaikkialla.
- Kaikki syrjintä ei tapahdu tietoisesti. Ammattitaitoa on tunnistaa omat pelkonsa, asenteensa ja ennakkoluulonsa ja päästä työssään niiden yli. Älä olet – kysy mieluummin.
- Joskus syrjintään johtaa pelkkä ajattelemattomuus.

- Viranhaltijalle tai työntekijälle kohtaaminen on yksi päivän monista työtehtävistä. Lapselle ja hänen perheelleen se on erityisen merkityksellinen hetki. Kohtaamisissa on tärkeää pysähtyä, kuunnella ja olla läsnä lapselle ja nuorelle.
- Yhdenvertaisuuden on toteuduttava kaikissa kunnan palveluissa. Viranhaltijana tai työntekijänä vastaat siitä omassa työssäsi. Työyhteisösi jäsenenä vastaat omalta osaltasi siitä, että yhdessä tunnistatte kehittämistarpeita ja reagoitte niihin.

KYSYMYS:

Tuleeko teillä usein puheeksi, että...

1. ...tavoittaako tämä nyt varmasti kaikki?
2. ...keitä ovat ne, joita pitää vielä erikseen kutsua/etsiä/pyytää mukaan?
3. ...mikä on se kynnyks, joka voi estää jotakuta pääsemästä palveluun?
4. ...mitkä ovat omat sokeat pisteemme?

Minäkö muka syrjin? Tarkoitin vain hyvää

Jokainen ihminen ymmärtää vaivattomimmin sellaista ihmistä, jonka elämä, kokemukset ja arvomaailma muistuttavat hänen omaansa. Toisenlaisen kohtaaminen vaatii aina hieman ponnistusta. On rehellistä todeta ja myöntää, että jokaisella on ennakkoluuloja. Olennaista on, että itse kukin tunnistaa omat ennakkoluulonsa ja pääsee niiden yli.

Koulutus ja keskustelut kollegoiden kanssa ovat hyviä keinoja tunnistaa omia ennakkoluulojaan. Myös seuraavat testit voivat auttaa ymmärtämään omaa ajattelua.

Harvardin yliopiston subtle bias -testi osoittaa jokaisen ihmisen piilevät ennakkoluulot yllättävällä tavalla!

Älä oleta -oppaan ennakkoluulojen tunnistus -testi s. 66 (huom. tätä ei tule käyttää ryhmätilanteissa avoimena tehtävänä, mutta on hyvä testi henkilökohtaisesti mietittäväksi).

Identiteettihahmo (s.12) -harjoitus avaa identiteetin muodostumista monista palasista.

Samalle viivalle, mutta miten?

YHDENVERTAISUUS

TEEMAN LUKU: 5

Miten tunnistaa eriarvoisimmassa asemassa olevat lapset Suomessa?

Lasten ja nuoren asema on suomessa monella tapaa hyvä. Siksi mesitä jokaisen on tarkennettavat katsettamme, jotta näemme Suomelle ominaiset ongelma lasten ja nuorten yhdenvertaisuudessa.

Haavoittuavassa asemassa elää suuri määrä lapsia

- **Lapsiperheköyhyys.** Jokaisella lapsella on oikeus riittävään elintasoon. Kuitenkin edelleen monen lapsen elämää leimaa köyhyys. Vanhempi voi olla työtön tai työkyvytön. Työssä käyvien perheissä köyhyysriskiä lisäävät pienituloisuus, pätkätyöt, epävarma työmarkkina-asema ja yksinhuoltajuus.
- **Kodin ulkopuolelle sijoitettujen lasten hyvinvointi.** Tutkimusten mukaan kodin ulkopuolelle sijoitetut lapset kokevat väkivaltaa ja kiusaamista useammin kuin vanhempiensa tai vanhemman kanssa asuvat. Lastensuojelun resurssipula uhkaa lasten hyvinvointia ja työntekijöiden mahdollisuuksia edistää lapsen etua. Resurssit ovat oikeusturvakysymys: lapsen oikeusturva vaarantuu, jos esimerkiksi hänen asioitaan ei ehditä käsitellä kohtuullisessa ajassa.
- **Kehitysvammaiset lapset** eivät edelleenkään ole yhdenvertaisessa asemassa muihin lapsiin nähden. Vammaisten lasten ja nuorten laitosasumista ei ole onnistuttu vähentämään samaa tahtia kuin aikuisten. Kotona asumisen tuki, henkilökohtainen apu ja kuljetuspalvelut ovat tarpeeseen nähden riittämättömiä, mikä johtaa usein valituskierteisiin.
- **Turvapaikanhakijalapset ja paperittomat lapset.** Elämäntilanne on lapselle jo itsessään stressaava, ja vanhempien kuormittuneisuus kuormittaa lapsia lisää. Lapsiystävällisessä kunnassa nämäkin lapset

kohdataan ja heitä palvellaan ensisijaisesti lapsina. Raskaan elämäntilanteen takia he voivat tarvita erityistä tukea.

- Erityisen haavoittuvassa asemassa olevia lapsia ja nuoria ovat edelleen esimerkiksi seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvat, toimintarajoitteiset, etniset vähemmistöt ja vieraita kieliä puhuvat sekä ulkomailla syntyneet.

Etenkin ulkomailla syntyneet pojat ilmoittavat muita useammin, ettei heillä ole yhtään läheistä ystävää.

POHDINTATEHTÄVÄ / KYSYMYS:

"Yritimme, mutta eivät he tulleet"

Kunnassanne alettiin tarjota maksutonta lastenkulttuuria kaikille joka lauantai. Idea oli tehdä kulttuurista saavutettavaa myös niille perheille, joiden elämään kulttuuri ja taide eivät kuuluneet. Muutaman kuukauden kuluttua kävijätutkimus osoitti, että tapahtumissa kävivät samat perheet, jotka harrastivat myös maksullisia kulttuuritapahtumia.

Helppointa olisi vain tyytyä tilanteeseen ja ajatella, että "kaikille tarjottiin mahdollisuutta, mutta eihän ketään voi kotoa hakea, jos nukketeatteri ei kiinnosta". Tämä ajatus ei kuitenkaan auta niitä lapsia, joita kulttuuripalvelu ei hyvästä yrityksestä huolimatta edelleenkään ole tavoittanut.

Pohtikaa, mitä tässä tilanteessa kannattaisi tehdä. Arvioikaa, tavoittiko kutsunne ne ihmiset, joita erityisesti toivoitte paikalle. Mitä kanavia pitkin kutsua jaettiin? Oliko kutsu vain suomeksi? Oliko mainoksen kuvissa vain valkoihaisia lapsia? Oliko tilojen esteettömyys mainittu? Kerroitteko tilaisuuksien tarjonnasta ymmärrettävästi? Ymmärsivätkö kaikki kutsutut, mitä tilaisuudessa tehtiin tai tapahtui?

Miten selvittäisimme, miksi ihmiset eivät tulleet?

1. Miettimällä, oliko tilaisuuden sisältö tälle kohderyhmälle mieluisa?
2. Tarkistamalla, oliko kutsu suunnattu oikein?
3. Selvittämällä, oliko viestimme ymmärrettävä?
4. Kysymällä heiltä itseltään?

YHTEYSTIEDOT

Lisätietoa Lapsiystävällinen kunta -mallista

Sanna Koskinen, Erityisasiantuntija
sanna.koskinen@unicef.fi, 050 576 2293

Johanna Laaja, Erityisasiantuntija
johanna.laaja@unicef.fi, 040 721 1515

Mikael Malkamäki, Koordinaattori
mikael.malkamaki@unicef.fi, 050 442 5242

Lapsen etu

SUOMEN UNICEFIN LAPSIYSTÄVÄLLINEN KUNTA -MALLI

Lapsen etu huomioitava ensisijaisesti?

LAPSEN ETU

TEEMAN LUKU: 1

Aluksi: Elämä ilman syrjintää on lapsen oikeus

Lapsuus on ihmisen kehityksessä korvaamattoman tärkeä vaihe. Se on samalla koko yhteiskunnan hyvinvoinnin ja kestävyyspohja. Siksi YK:n lapsen oikeuksien sopimus velvoittaa aina arvioimaan lapsen etua ja antamaan sille päätösharkinnassa etusijan.

Miksi lapsen etu on ensisijainen?

Lapsen etu on käsite, josta on periaatteessa helppo olla samaa mieltä. Mutta käytännössä se voidaan ymmärtää hyvin eri tavoin. Joskus joudutaan käymään keskustelua siitä, miksi lapsen etu on ensisijainen suhteessa esimerkiksi muiden ikäryhmien oikeuksiin tai taloudellisiin tekijöihin.

Lapsen edun huomioon ottamisen ensisijaisuus on poikkeuksellinen ja vain lapsia koskeva ihmisoikeusvelvoite.

Mitään muuta väestöryhmää ei tällä tavoin aseteta muiden väestöryhmien edelle. Lapsen edun ensisijaisuus on sinällään itseisarvo ja lapsen oikeus. Lapsen edun huomioon ottaminen palvelee kuitenkin myös koko yhteiskunnan etua: kun lapset saavat kasvaa ja kehittyä mahdollisimman suotuisissa olosuhteissa, yhteiskunnasta tulee kestävä, turvallinen ja uudistumiskykyinen. Vastaavasti lasten laiminlyöminen ja heidän etunsa vastainen toiminta on omiaan haurastuttamaan koko yhteiskuntaa ja lisäämään esimerkiksi terveys- ja turvallisuusriskejä.

Useimmat aikuiset haluavat vilpittömästi edistää lapsen ja lasten etua. Mutta mikä lapsen etu milloinkin on? Miten sen saa selvitettyksi? Miten sen ensisijaisuus toteutetaan? Mistä tiedämme, ettemme epähuomiossa,

tietämättömyyttämme tai muusta syystä toimi lapsen etua loukkaavalla tavalla? Sitä, mikä on lapsen etu kaikissa mahdollisissa tilanteissa, kaikkina aikoina, on mahdoton määritellä. Lapsen edun monimutkaisuus voi johtaakin helposti siihen, ettei tämä oikeus toteudu ollenkaan.

Vaikka lapsen etua on helppo kannattaa periaatteessa, käytännössä se jää usein muiden, ”tärkeämpien” asioiden jalkoihin. On kiire. Rahat eivät riitä kaikkeen. Ei ole tietoa. On monia muitakin tärkeitä intressejä. Työ onkin mutkikkaampi kuin luulisi, koska eri lasten tilanteet ovat tarkemmin katsottuina aivan erilaisia. Ei tultu ajatelleeksi – tai ajateltiin kyllä, mutta vähän liian myöhään.

Miten kunta varmistaa lapsen edun ensisijaisuuden?

Suomea sitovat sekä lapsen oikeuksien sopimus ja muut ihmisoikeussopimukset että kansalliset lakimme. Velvoite määrittää lapsen etu ja toimia mahdollisuuksien mukaan sen mukaisesti koskee sekä yksittäistä lasta että lapsia ja nuoria ryhminä. Kun lapsen etu ohjaa viranomaisten toimintaa ja lapsen etu otetaan aktiivisesti huomioon kaikessa lapsia koskevassa päätöksenteossa, tämä on parasta ennakkollista oikeusturvaa lapselle ja lapsille.

Lapsi on jokainen alle 18-vuotias. Lapsi ei aikuisista riippuvaisena pysty valvomaan etujaan samoin kuin täysi-ikäiset. Siksi se on aikuisten tehtävä. Kunnassa tämä tehtävä kuuluu viranhaltijoille, työntekijöille ja päättäjille.

Varhaiskasvatus, opetus ja terveydenhuolto sekä monet sosiaali-, kulttuuri-, liikunta- ja vapaa-ajanpalvelut koskevat lapsia ja nuoria suoraan. Lapsen edun huomioon ottamisen velvoite koskee kuitenkin myös niitä toimintoja, joissa vaikutus lapsiin ja nuoriin on etäisempi tai välillinen. Tällaisia ovat esimerkiksi liikenne, maankäyttö, yhdyskuntasuunnittelu ja ympäristöhoito. Todennäköistä siis on, että lapsen edun määrittäminen ja sen mukainen toiminta on sinunkin tehtäväsi.

Tehtävä ei ole helppo, koska lapsen etu ei ole läheskään aina vaivatonta arvioida, saati toteuttaa. Päätösten lapsivaikutukset voivat olla yllätyksellisiä – mutta juuri siksi niitä on syytä huolellisesti pohtia etukäteen, kun mahdollisuudet vaikuttaa ovat suurimmillaan.

KYSYMYKSIÄ:

Pitääkö lapsen etu ottaa huomioon silloin, kun kunnassa...

1. ...suunnitellaan muutoksia kevyen liikenteen väyliin
2. ...kaavoitetaan alue vapaa-ajanpalveluita varten
3. ...mietitään koulujen yhdistämistä
4. ...kehitetään kulttuuritarjontaa?

Lapsen etu huomioitava ensisijaisesti?

LAPSEN ETU

TEEMAN LUKU: 2

Mitä lapsen etu tarkoittaa?

Lapsen edun huomioon ottaminen varmistaa sen, että lapsen ihmisoikeudet toteutuvat. Lapsen etu on oikeus itsessään, menettelytapa ja tulkintaperiaate. Viranhaltijalle ja päätöksen tekijälle lapsen edun arviointi on velvollisuus, jota mikään muu seikka ei voi tärkeysjärjestyksessä ohittaa.

Lapsen edun kolme ulottuvuutta

Lapsen edun huomioon ottamisen tarkoituksena on varmistaa lapsen jokaisen ihmisoikeuden toteutuminen lapsen elämässä. Lapsen edulla on kolme ulottuvuutta.

Lapsen etu on **oikeus itsessään**. Lapsella on oikeus siihen, että hänen etunsa otetaan huomioon ensisijaisena eli arvioidaan ja asetetaan se etusijalle häntä koskevissa toiminnoissa ja päätöksissä. Lapsen edulla on päätöksenteossa ensisijainen painoarvo. Lapsen etu on oikeus, jonka toteutumista voidaan vaatia hallintoviranomaisen toiminnassa ja tuomioistuimissa. Viranhaltijana, työntekijänä tai päätöksentekijänä sinun tehtäväsi on huolehtia, että tämä oikeus toteutuu. Lapsen edun arviointi on velvollisuus eikä se ole riippuvaista aikuisten mielipiteistä, hyväntahtoisuudesta, kiireistä tai muista syistä.

Lapsen etu on myös **menettelytapa**. Kunnan viranomaisten on noudatettava lasta tai lapsia koskevissa toiminnoissa tai päätöksissä tiettyjä menettelytapoja sekä valmistelu- että päätöksentekovaiheissa. Kunnan viranhaltijana tai työntekijänä arvioidessasi yksittäisen lapsen etua keskeistä on esimerkiksi kuulla lasta henkilökohtaisesti ja tehdä päätös mahdollisimman ripeästi, koska viiveet ovat lapselle haitallisia. Mahdollisimman ripeästi ei kuitenkaan tarkoita sitä, että päätös voidaan tehdä puutteellisiin tietoihin perustuen. Jos taas valmisteleet lapsia koskevaan rakennushankkeeseen liittyvää päätöstä, velvollisuutesi on myös tällöin varmistaa, että lapsia kuullaan oikea-aikaisesti ja oikealla tavalla. Lisäksi olennaista on, että

käytössäsi on riittävästi tutkimustietoa ja eri alojen asiantuntemusta hankkeen lapsiin kohdistuvien vaikutusten arvioimiseksi.

Ensiarvoisen tärkeää on kirjata päätöksen perustelut avoimesti esille, olipa kyse yksittäistä lasta tai lapsia ryhmänä koskevasta päätöksestä. Perusteluissa on kerrottava, mitä on pidetty lapsen tai lasten etuna ja miksi, sekä miten etua on punnittu asiassa ilmenneisiin muihin seikkoihin nähden.

Pelkkä toteamus "lapsen etu on otettu huomioon" ei riitä.

Kun noudatat näitä menettelytapoja, varmistat lapsen edun ensisijaisuuden. Menettelytavoista on huolehdittava sekä yksittäistä lasta että lapsia ryhmänä koskevassa päätöksenteossa.

Lapsen etu on luonteeltaan myös **tulkintaperiaate**. Kun viranhaltijana tai työntekijänä olet ratkaisemassa lasta tai lapsia koskevaa asiaa, pue yllesi Lapsen etu -ilmälasi. Ne auttavat monitulkintaisissa tilanteissa löytämään lapsen etua edistävän tulkinnan. Jos jokin säännös voidaan tulkita monilla eri tavoilla, on aina valittava se tulkinta, joka toteuttaa parhaiten lapsen etua. Siis kohdatessasi tilanteen, jossa jokin vastuullasi olevaa asiaa koskeva lainkohta, määräys tai ohje aiheuttaa hämmennystä, eikä siihen ole yksiselitteistä tiettyä tulkintatapaa tai vastausta, tulkitse sitä tavalla, joka parhaiten toteuttaa lapsen etua.

Lapsen edun punninta

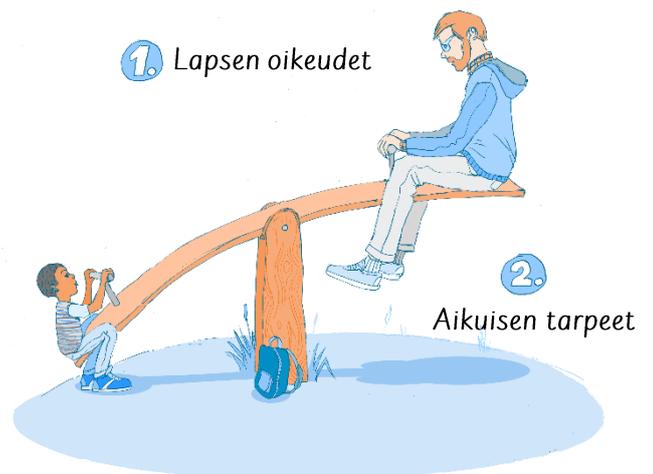
Lapsen edun arviointi on tapauskohtaista ja tilannesidonnaista. Yksittäisten lasten kohdalla arviointi on sidoksissa lapsen henkilökohtaisiin olosuhteisiin, tarpeisiin ja elämäntilanteeseen. Lapsia ryhmänä koskevassa arvioinnissa on huomioitava juuri kyseiseen valmisteltavaan päätökseen liittyvät lasten edun kannalta olennaiset seikat. Lapsen edun arviointi ei ole helppo tehtävä, koska se, mitä lapsen etu milloinkin on, on tulkinnanvaraista. Tarvitaan **punnintaa**.

Kunnan viranhaltijana tai työntekijänä sinun on punnittava toimenpiteen tai päätöksen vaikutuksia lapsen eri oikeuksien toteutumisen kannalta. Esimerkki: Valmistelet kouluverkkoapäätöstä, jossa suunnitellaan kahden pienen kyläkoulun lakkauttamista.

Sinun on punnittava esimerkiksi sitä, miten päätös vaikuttaa toisaalta lasten oikeuteen riittävään vapaa-aikaan ja lepoon, kun koulumatkat pitenevät. Toisaalta sinun on mietittävä, millaisia vaikutuksia päätöksellä on lasten oikeuteen saada laadukasta opetusta, joka päätöksen myötä toteutuisi uudessa koulukeskuksessa entistä paremmin: kurssivalikoima olisi laajempi ja liikuntatilatkin paremmat.

Sinun on tehtävä punnintaa paitsi lapsen eri oikeuksien, myös lapsen hyvinvointiin, persoonallisuuteen, arkeen ja ihmissuhteisiin liittyvien tekijöiden välillä. Sinun on työssäsi punnittava ja tulkittava, mikä tai mitkä seikat nousevat lapsen edun kannalta keskeisimmiksi tässä tilanteessa.

Toisaalta vastakkain saattavat asettua lapsen etu ja muiden tahojen edut, oikeudet ja intressit. Tällöin sinun on tehtävä punnintaa lapsen edun ja muiden asiassa ilmi tulleiden intressien välillä. Kun valmistelet päätöstä,

vertailtaviksi voivat tulla esimerkiksi taloudelliset intressit tai aikuisväestön intressit. Jos muiden intressejä ja lapsen etua ei pystytä sovittamaan yhteen, etusija on annettava lapsen edulle. Sillä on korkeampi painoarvo kuin muilla seikoilla. Arvioinnin ja punninnan apuna voit käyttää **Viranomaisen muistilista: Lapsen edun arviointiin listattuja kysymyksiä-osiota**.

Tavoitteena lapsen edun kannalta paras vaihtoehto

Punninnan jälkeen on pyrittävä valitsemaan vaihtoehtoista lopputuloksista se, joka on eniten lapsen edun mukainen. On pyrittävä päätökseen, joka toteuttaa ja edistää lapsen oikeuksia, hyvinvointia, kasvua ja kehitystä parhaalla mahdollisella tavalla, muut oleelliset intressit kuitenkin huomioiden. Lapsen edun arvioinnissa tavoite on päästä lapsen kannalta parhaaseen mahdolliseen lopputulokseen minimoiden lapsen kannalta huonot asiat ja maksimoida hyvät asiat.

Lopputulos voi siis olla yhdistelmä eri vaihtoehtoista. Kysy aina itseltäsi ja ihmisiltä ympärilläsi, onko lapsen edulle annettu korkein painoarvo päätöstä tehtäessä ja millä perusteella. Jos ratkaisu ei poikkeuksellisesti ole lapsen edun mukainen, tämä on perusteltava sen osoittamiseksi, että lapsen etu otettiin ensisijaisesti huomioon ratkaisun tuloksesta huolimatta. Perusteluissa on myös osoitettava uskottavasti, miksi lapsen etu ei ollut riittävän painava mennäkseen muiden seikkojen edelle. Viranomaisella ei voi koskaan lapsen etuun vetoamalla kieltää lapselle laissa turvattuja oikeuksia tai estää niitä toteutumasta.

Lapsen oikeuteen saada etunsa ensisijaisesti huomioon otetuksi sisältyy **lapsen oikeus ilmaista oma mielipiteensä** asiasta. Lapsen etua ei voi arvioida kuulematta lasta tai lapsia/nuoria. Arvioinnissa voidaan hyödyntää lapsilta jo aiemmin kerättyä tietoa. Yksittäisen lapsen edun arviointi liittyy käsillä olevaan tilanteeseen ja lapsen elämän kokonaisuuteen. Tällöin lasta kuullaan henkilökohtaisesti. Silloin, kun kyse on lapsista ryhmänä – kuten vammaiset lapset osana laajempaa lapsijoukkoa tai lapset yhtenä kunnan väestöosana – lapsen etu selvitetään lapsivaikutusten arviointimenettelyllä. Siinäkin kuullaan niitä lapsia, joita asia koskee, vaikka kaikkien kuuleminen ei olisi mahdollista. Lapsivaikutusten arvioinnissa lasten kuulemisen tapoja on monia, niistä lisää tämän osion lapsivaikutusarviointia käsittelevässä osiossa ja Osallisuus-teemapaketissa.

Lapsen etu ei ole yhtä kuin lapsen mielipide – on tilanteita, joissa lapsen tai nuoren mielipiteen mukainen toiminta ei ole hänen etunsa mukaista. Lapsen mielipide on kuitenkin selvitettävä ja otettava se huomioon päätöstä tehtäessä.

Lue lisää siitä, miten kunta voi edistää lasten ja nuorten yhdenvertaisuutta

Ulos, oppimaan ja leikkimään esimerkki lapsen edun kolmesta ulottuvuudesta ja punninnasta.

Kunnan alueella sijaitsevassa vastaanottokeskuksessa asuu yksinhuoltajavanhempi 4-vuotiaan lapsensa kanssa. Vanhempi on uupunut ja kärsii mielenterveysongelmista. Perhe viettää päivät huoneessaan. Vastaanottokeskuksessa pohditaan, olisiko lapsen mahdollista päästä osallistumaan varhaiskasvatukseen.

- Lapsen etu oikeutena: Lapsella on oikeus siihen, että hänen etunsa arvioidaan ja sille annetaan ensisijainen painoarvo tilannetta ratkaistaessa.
- Lapsen etu menettelytapana: Tilanne on arvioitava ja ratkaistava mahdollisimman pian. Tämä on tehtävä lasta kuullen, kirjaten tilanteesta tehty arviointi ja punninta sekä perustelut tehdylle ratkaisulle.
- Lapsen etu tulkintaperiaatteena: Varhaiskasvatuslaki ja muu lainsäädäntö eivät velvoita kuntaa tarjoamaan varhaiskasvatusta turvapaikanhakijalapselle. Tarkastellaan asiaa Lapsen etu -silmälaseilla ja otetaan lain tulkinnan lähtökohdaksi lapsen etu. Varhaiskasvatuspaikka voidaan näin tarjota turvapaikanhakijalapselle, koska se on hänen etunsa mukaista – se edistää kyseisen lapsen monien eri oikeuksien toteutumista.
- Lapsen oikeus ilmaista mielipiteensä: Lapselle kerrotaan ja näytetään kuvia päiväkodista. Siellä on kavereita, siellä on hauskaa toimintaa, saa leikkiä, pelata, askarrella, liikkua, siellä on turvallisia aikuisia opettamassa ja pitämässä huolta lapsista. Vanhempi ei voi tulla sinne mukaan. Kysytään, miltä lapsesta tuntuisi osallistua varhaiskasvatukseen ja otetaan lapsen mielipide huomioon päätöksessä.
- Punninta: Lapsen oikeus yhdenvertaisuuteen, leikkiin, kehitykseen ja laadukkaaseen opetukseen toteutuisivat, jos lapsi pääsisi vastaanottokeskuksen huoneesta välillä osallistumaan pedagogiseen, lapsen kehitystä tukevaan toimintaan päiväkotiin. Se olisi siis lapsen edun mukaista. Toisaalta kunnalle tulee kuluja, ja jo valmiiksi täysiin päiväkoteihin on muodostettava lisäpaikka uudelle lapselle. Henkilökunnalle aiheutuu lisätyötä, koska lapsi ei puhu suomea.

Lopputulos: Lapsen edulle on annettava korkeampi painoarvo kuin kunnan taloudelliselle tilanteelle ja päiväkodin työntekijöiden työtilanteelle, joten kunta päättää tarjota varhaiskasvatuspaikan lapselle. Koko- tai osa-aikainen varhaiskasvatuspaikka on tässä tilanteessa lapsen edun kannalta paras vaihtoehto. Arviointi, tehty punninta ja päätös on kirjattu huolellisesti ylös ja toimitetaan perheelle heti.

Lapsen edun arviointi koskee yksilöitä ja ryhmiä

Lapsen etu ei ole mustavalkoinen kysymys, johon on olemassa yksiselitteisesti oikea tai väärä vastaus. Joskus on valittava vaihtoehdoista vähiten huono. Aina hyväkään harkinta ja valmistelu eivät välttämättä johda toivottuun tulokseen. Mitään valmiita ratkaisumallejakaan ei ole. Jokainen lapsi ja tilanne on erilainen,

ja elämä voi mennä eri tavoin kuin ajateltiin. Lasta tai lapsia koskevat ratkaisut eivät useinkaan ole lopullisia tai kiveen hakattuja. Lapset ja tilanteet muuttuvat, niin myös lapsen etu. Siksi lapsen edun arviointi ja sen mukainen toiminta ovat vaativia osaamisalueita ja taitoja, joita kunnassa on syytä aktiivisesti kehittää ja vaalia.

Yksittäisen lapsen kohdalla lapsen edun huomioiminen toteutetaan **tapauskohtaisena arviointina**, jossa huomioidaan lapsen henkilökohtainen tilanne, olosuhteet ja tarpeet. Sellaisten päätösten kohdalla, jotka koskevat lapsia kollektiivisesti, pienempänä tai isompana ryhmänä, lapsen edun harkinta toteutetaan **lapsivaikutusten arviointina**. Lisäksi lapsen edun on oltava etusijalla lapsen päivittäisessä arjessa kuten varhaiskasvatuksessa, opetuksessa ja nuorisotyössä.

VIRANHALTIJAN TAI TYÖNTEKIJÄN MUISTILISTA

Kysymyksiä lapsen edun arviointiin

Lapsen etua arvioitaessa ja määritettäessä päämääränä on taata lapsen kaikkien oikeuksien täysimääräinen toteutuminen. Kun viranhaltijana tai työntekijänä arvioit ja punnitset yksittäisen lapsen tai lasten etua ryhmänä, on alla olevat tekijät otettava huomioon, jotta kaikki oikeudet tulevat huomioiduksi. Saat apua alla seuraavista kysymyksistä:

- **Lapsen näkemykset (LOS 12 art., 13 art., 42 art.):**
Mitä mieltä ovat lapset, joita muutos koskee? Ovatko he saaneet riittävästi ja ymmärrettävästi tietoa asiasta? Miten lasten näkemykset huomioidaan?
- **Identiteetti ja tausta (LOS 2 art., 8 art., 14 art., 30 art.):**
Miten lasten moninaisuus ja erilaiset lapsiryhmät sekä heidän ominaisuutensa ja tarpeensa huomioidaan? Ota huomioon ainakin lasten sukupuoli, seksuaalinen suuntautuminen, kansallinen alkuperä, kieli, uskonto ja persoonallisuus. Vaikuttaako valmisteilla oleva asia eri alueilla asuviin lapsiin eri tavoin? Miten lasten yhdenvertaisuus ja syrjimättömyys turvataan?
- **Perhesuhteiden ja muiden ihmissuhteiden vaaliminen (LOS 9 art., 10 art., 15 art.):**
Miten päätös vaikuttaa lapsen/lasten läheisiin ja jatkuviin ihmissuhteisiin ja niiden turvaamiseen? Voiko esitys aiheuttaa lasten ja nuorten syrjäytymistä? Miten tämä ehkäistään?
- **Huolenpito, suojaaminen ja turvallisuus (LOS 6 art., 16 art., 19 art., 33 art., 34 art., 36 art., 37 art.):**
Millaisia vaikutuksia päätöksellä on lasten fyysiseen, psyykkiseen ja sosiaaliseen turvallisuuteen? Miten päätös vaikuttaa lapsen kasvuympäristöön perheessä, kaverisuhteissa ja elinympäristössä? Millaisia riskejä ja haittoja sekä muita seurauksia muutoksesta, esimerkiksi ilmastonmuutokseen liittyen, voi tulevaisuudessa aiheutua lapsen turvallisuudelle? Miten niitä ehkäistään? Miten päätös vaikuttaa lapsen yksityisyyden suojaan?
- **Lapsen hyvinvointi ja arki (LOS 26 art., 27 art., 31 art.):**
Miten päätös vaikuttaa lapsen/lasten tasapainoiseen kasvuun ja kehitykseen? Miten päätös vaikuttaa lapsen oikeuteen leikkiin, vapaa-aikaan, harrastuksiin, liikuntaan ja lepoon? Miten päätöksessä huomioidaan vaikutukset lapsen riittävään elintasoon ja toimeentuloon?
- **Haavoittuva asema (LOS 22 art., 23 art., 30 art.):**
Miten päätöksessä otetaan huomioon lapsen/lasten haavoittuva asema? Miten päätös vaikuttaa erityisen haavoittuvassa asemassa oleviin, kuten köyhien perheiden lapsiin, vammaisiin, vähemmistöihin tai kodin ulkopuolelle sijoitettuihin lapsiin?

- **Terveys (LOS 24 art.):**

Miten päätös vaikuttaa lapsen fyysiseen ja psyykkiseen terveyteen tai mahdollisuuteen saada terveydenhoitoa? Vähentääkö vai lisääkö päätös lasten sairastumis-, onnettomuus- tai tapaturmariskejä? Vaikuttaako päätös lasten terveyteen ja turvallisuuteen esimerkiksi ilmastonmuutoksesta mahdollisesti aiheutuvien sään ääri-ilmiöiden ja tautien leviämisen yhteydessä?

- **Koulutus ja varhaiskasvatus (28 art, 29 art.):**

Miten päätös vaikuttaa lapsen/lasten yhdenvertaiseen oikeuteen saada laadukasta opetusta tai varhaiskasvatusta?

KYSYMYS:

Kysy nämä asiat itseltäsi:

1. Onko lapsen edulle annettu korkein painoarvo päätöksenteossa?
2. Miten tämä on perusteltu?

Lapsen etu huomioitava ensisijaisesti?

LAPSEN ETU

TEEMAN LUKU: 3

Miten kunta selvittää lapsen etua?

Lapsen etu selvitetään eri tavoin sen mukaan, koskeeko päätös yksittäistä lasta vai ryhmiä. Kummassakin tapauksessa kunnan tulee kuulla lapsia, hankkia kaikki tarpeellinen tieto, toimia viivyttelämättä ja perustella ratkaisunsa hyvin.

Lapsen edun selvittäminen, kun päätös koskee yksittäistä lasta

Päätöksissä ja toimissa, jotka koskevat yksittäistä lasta, lapsen etu arvioidaan yksilöllisesti ja tapauskohtaisesti. Lapsen etu asetetaan etusijalle kaikissa vaiheissa. Kun käytössä ovat alle listatut menettelytavat, lapsen etu toteutuu parhaiten. Näitä menettelytapoja noudattamalla pystytään takaamaan, että lapsen etu tulee selvitettyksi sekä otetuksi huomioon ensisijaisena päätöksenteon perusteena.

Huolehdittehan, että kunnassanne toteutuvat seuraavat menettelytavat:

- **Lapsella on aina oikeus ja mahdollisuus ilmaista omat näkemyksensä.** Lasta on kuultava hänen ikä- ja kehitystasonsa mukaisella tavalla, turvallisessa ympäristössä, oikea-aikaisesti, kunnioittavasti ja sensitiivisesti. Katso tarkemmin lapsen kuulemisesta **Osallisuus-osiosta**. Lapsi saa tietoa prosessista ja ymmärtää kehitystasonsa mukaisesti, mistä siinä on kyse.
- **Tosiseikat selvitetään kunnollisesti.** Viranhaltijan tai työntekijän velvollisuuksiin kuuluu hankkia kaikki tarpeelliset tosiseikat ja tiedot, joilla on lapsen edun arvioinnissa merkitystä. Tietolähteitä ovat usein lapsen itsensä lisäksi perheenjäsenet, opettajat, ystävät ja muut tilanteesta tai tapahtuneesta tietävät.

Kerätyt tiedot on vahvistettava ja analysoitava, eikä mitään tietoon tullutta, merkityksellistä seikkaa saa jättää huomiotta.

- **Toiminta on riittävän ripeää.** Aikuisen aika rientää, lapselle jo viikko tai kuukausi voi olla suunnattoman pitkä aika. Päätöksenteon viipyminen voi haitata lapsen kehitystä. Lapsia koskeville tai heihin vaikuttaville prosesseille on annettava etusija.
- **Käytössänne on kaikki tarvittava asiantuntemus.** Kunnassanne on lasten ja nuorten kehitykseen perehtyneitä asiantuntijoita. Heiltä voivat saada apua myös ne, joilla on toisenlainen koulutus. Lapsen edun arvioinnissa tulisi mahdollisuuksien mukaan olla mukana eri alojen ammattilaisista koostuva ryhmä.
- **Lapsella on mahdollisuus käyttää edustajaa/avustajaa.** Lapsi voi tarvita oikeudellisen edustajan tai avustajan tilanteessa, jossa tuomioistuin arvioi hänen etuaan ja määrittää sen.
- **Esittelette avoimesti harkinnan prosessin ja perustelette päätöksenne aina hyvin.** Jokaisessa yksittäistä lasta koskevassa päätöksessä kunnan viranomaisen on pystyttävä osoittamaan, miten lapsen etu on arvioitu ja mitä muita intressejä vasten sitä on punnittu. Selkeä viestintä auttaa myös lasta ja hänen läheisiään ymmärtämään päätöksiä perusteluineen. Niiden laatiminen lisää myös henkilöstön ja työyhteisöjen omaa osaamista lapsen edun harkinnassa.
- **Lasta ja perhettä neuvotaan muutoksenhaussa ja kantelun laatimisessa.** Kunnan viranhaltijan tai työntekijän on varmistettava, että lapsi/nuori voi halutessaan hakea muutosta, valittaa tai kannella päätöksestä ja saada tähän oikeudellista apua.

Lapsen edun selvittäminen, kun päätös koskee monia

Kun kunnan toiminta tai päätös vaikuttaa moneen lapseen, ryhmään tai isompiin väestönosiin, lapsen etu selvitetään **lapsivaikutusten arvioinnilla**. ”Lapset” voi tässä tarkoittaa kunnan kaikkia alle 18-vuotiaita tai jotain rajatumpaa ryhmää, kuten tietyn ikäisiä, tiettyjä palveluja käyttäviä tai erityisessä elämäntilanteessa olevia lapsia tai nuoria.

Lapsivaikutusten arviointi on joissain tapauksissa syytä ulottaa myös 18 vuotta täyttäneisiin nuoriin aikuisiin ja sisällyttää lapsuuden ja aikuisuuden nivelvaihe arvioinnin piiriin. Esimerkiksi arvioitaessa lukio- tai ammatillista koulutusta on luonnollisesti syytä tarkastella vaikutuksia myös 18 vuotta täyttäneisiin opiskelijoihin.

Lapsivaikutusten arviointi on väline lasten etujen selvittämiseen ja huomioon ottamiseen lapsia koskevassa päätöksenteossa. Lapsivaikutusten arviointi kuuluu ennakoarvioinnin (EVA) perheeseen, jonka muita jäseniä ovat mm. ympäristövaikutusten ja talousvaikutusten arvioinnit. Lapsivaikutusten arviointi on myös perus- ja ihmisoikeusvaikutusten arviointia.

Lapsivaikutusten arvioinnissa tarkastellaan, miten jokin ratkaisu vaikuttaa lasten tai nuorten hyvinvointiin, kehitykseen ja oikeuksien toteutumiseen. Arvioinnissa hyödynnetään niin viranomais- ja tutkimustietoa kuin lasten, nuorten ja perheiden kokemustietoa.

Lapsivaikutusten arviointi tulee tehdä aina, kun kunta suunnittelee koulutusta, liikennettä, rakentamista, maankäyttöä, liikunta-, kulttuuri- ja vapaa-ajanpalveluita, sosiaali-, terveys- ja varhaiskasvatuspalveluita tai mitä tahansa muuta, jos se vaikuttaa suoraan lapsiin ja nuoriin.

Lapsivaikutusten arviointi liittyy kunnassa kaikkiin toimialoihin ja todella moniin hankkeisiin.

Jos vaikutus lapsiin on välillinen eikä sitä voi pitää merkittävänä, lapsivaikutusten arviointia ei välttämättä tarvitse tehdä. On kuitenkin muistettava, että usein vasta varsinaisessa vaikutusten arvioinnissa huomataan, että vaikutuksia on, vaikka ensisilmäyksellä niitä ei olisi todettu. Jos pelkää, että teet lapsivaikutusten arvioinnin turhaan, pelkosi on turha.

Kunnan päätöksentekijöiden ja viranomaisten on aina kyettävä perustelemaan, miten toiminnassa on arvioitu lapsen etua. Kun kunnassa arvioidaan lapsen etua, työhön kuuluu valmisteltavien päätösten ja muun viranomaistoiminnan myönteisten ja kielteisten lapsivaikutusten tunnistaminen ja arviointi. Samalla on mietittävä, miten tunnistettuja kielteisiä vaikutuksia olisi mahdollista vähentää.

Lakkautetaanko meidän kylän koulu?

Alajärvellä suunniteltiin kouluverkon saneerausta – ehkä kymmenen koulua oli pieneen kuntaan liikaa, kun lapsia oli entistä vähemmän. Koska asia vaikutti ennen kaikkia lapsiin, oli syytä ottaa heidät mukaan vaikutusten arviointiin.

Kunta teki diasarjan, joka käytiin läpi kaikissa alakoulujen luokissa opettajan johdolla keskustellen. Lapset saivat tiedon hankkeesta ymmärrettävässä muodossa. Tämä auttoi heitä sekä ottamaan kantaa että aikanaan sopeutumaan muutoksiin ja ymmärtämään niiden taustoja.

Lapsen etu huomioitava ensisijaisesti?

LAPSEN ETU

TEEMAN LUKU: 4

Miten lapsivaikutusten arviointi toteutetaan?

Jokainen lapsivaikutusten arviointi on erilainen. Vastuu arvioinnin toteutuksesta kuuluu valmistelevalle viranhaltijalle. Arvioinnin suunnitteluun ja toteutukseen on varattava riittävästi työaikaa. Aineistoa voi kerätä kaikilla sellaisilla menetelmillä, jotka tuottavat valmisteltavan asian kannalta merkityksellistä tietoa.

Arviointi on velvoite mutta myös hyvä työväline

Lapsivaikutusten arviointi on paitsi kunnan velvollisuus, myös hyvä työväline lapsia, nuoria ja perheitä koskevien päätösten valmistelutyössä. Lapsivaikutusten arvioinnissa tunnistetaan eri ratkaisuvaihtoehtojen vaikutukset lapsen etuun ja oikeuksien toteutumiseen lasten arjessa ja elämässä. Lapsen oikeuksien sopimus siis muodostaa perustan arvioinnille. Myös tilanteeseen liittyvä muu lainsäädäntö on huomioitava. Arvioinnin avulla selvitetään, miten hanke voidaan toteuttaa lasten edun kannalta parhaalla mahdollisella tavalla. Arvioinnissa noudatetaan menettelytapoja jotka varmistavat lapsen edun huomioon ottamisen ensisijaisena.

1. Kenen tehtävä on toteuttaa lapsivaikutusten arviointi käytännössä?

Vastuu lapsivaikutusten arvioinnista kuuluu valmistelevalle viranhaltijalle tai työntekijälle. Hänen vastuullaan on kerätä kaikki tarpeellinen ja oleellinen tieto päätöksentekoa sekä lapsen/lasten edun harkintaa varten. Arvioinnin käytännön toteutus voi olla myös jonkun toisen henkilön tehtävä. Vastuussa olevan viranhaltijan tulee varmistua, että arvioinnin tekijällä on tehtävään osaaminen ja riittävästi työaikaa. Hänen tulee myös harkita, keiden muiden henkilöiden asiantuntemusta ja tietoa prosessiin tarvitaan. Toteutus ei saisi jäädä vain yhden henkilön varaan.

2. Onko lapsivaikutusten arvioinnin toteutus vaikeaa?

Lapsivaikutusten arvioinnin toteutus ei ole vaikeaa, mutta sen suunnitteluun ja toteuttamiseen on varattava riittävästi aikaa. Valmistelijoilla tulee olla riittävä tieto arvioinnin syystä ja tarkoituksesta sekä taito ja osaaminen työn tekemiseen. Keskeistä on noudattaa menettelytapoja (LINKKI KOHTAAN **Miten lapsivaikutusten arviointi käytännössä toteutetaan?**), jotka varmistavat sen, että kaikki tarvittavat tiedot ja näkökohdat saadaan esiin.

Lapsivaikutusten arviointi on kunnassa jatkuva oppimisprosessi. Jos mahdollista, toteuttaminen kannattaa aloittaa suppeammista päätöksistä ja edetä laajempiin. Näin aiemmin saatua kokonaisuutta voidaan hyödyntää seuraavissa ja laajemmissa prosesseissa.

3. Miten lapsivaikutusten arviointi käytännössä toteutetaan?

Pienimmässäkin lapsivaikutusten arvioinnissa on hyvä, että valmistelija ja asiantuntijat käyvät läpi alla olevat lapsen edun mukaiset menettelytavat. Listaa voi käyttää myös muisti- ja tarkistuslistana.

Tunnistakaa tarve.

- Koskettaako suunnitteilla oleva muutos/päätösesitys lapsia, nuoria tai perheitä? Jos vastaus on kyllä, lapsivaikutusten arviointi on tehtävä.
- Miten suunnitelma vaikuttaa heikommassa tai haavoittuvassa asemassa oleviin lapsiin tai nuoriin?
- Kuinka moniin lapsiin tai nuoriin se vaikuttaa?
- Onko vaikutus suora vai välillinen?
- Missä vaiheessa päätöksentekoprosessia ollaan nyt: mitkä asiat on jo päätetty, mihin voidaan vielä vaikuttaa? Onko vaihtoehtoisia ratkaisumalleja, millaisia?
- Miten lapsivaikutusten arviointi aikataulutetaan niin, että se nivoutuu oikea-aikaisesti päätöksenteon aikatauluun eikä päätöksenteko veny tarpeettomasti?

Tarkastelkaa, mistä on kyse.

- Keitä, missä ja millaisia ovat ne lapset/nuoret, joita muutos/päätösesitys koskettaa? Onko joukossa erityisen haavoittuvassa asemassa olevia?
- Millaisin eri tavoin suunnitelma heitä koskettaa?
- Mitä ja millaista tietoa näistä lapsista/nuorista on jo olemassa? Mitä tietoa heiltä on ehkä jo kerätty aiemmin?
- Mitä ja millaista tietoa on hankittava lisää?
- Kartoittakaa ja punnitkaa alustavasti mihin lapsen eri oikeuksiin hanke vaikuttaa. Vaarantuuko jokin lapsen oikeuksista?

Suunnitelkaa tiedon keruu sekä lasten ja nuorten osallisuus.

- Mistä ja millaisista lähteistä tarvittavat tiedot voidaan saada? Esimerkiksi THL:n Kouluterveyskyselyt ja FinLapset-tutkimukset.
- Miten tiedot kerätään? Kuka kerää?
- Voidaanko muiden hankkeiden yhteydessä kerättyjä tietoja hyödyntää tässä?

- Mitä tietoja kysytään lapsilta, nuorilta ja perheiltä itseltään? Miten vastaajat tavoitetaan parhaiten? Millaisin lapsiystävällisin ja eettisin menetelmin?
- Ketkä kohderyhmää tuntevat kunnan viranhaltijat ja työntekijät voisivat olla asiassa avuksi? Esim. varhaiskasvatuksen, opetuksen ja nuorisotyön ammattilaisten asiantuntemusta kannattaa hyödyntää jo suunnitteluvaiheessa.

4. Toteuttakaa tiedonkeruu ja lasten ja nuorten osallisuus

- Toteuttakaa lasten ja nuorten kuuleminen
- Kertokaa lapsille ja nuorille itse asian lisäksi myös se, mitä lapsivaikutusten arviointi on ja miksi sitä tehdään.
- Hankkeen edetessä muistakaa kertoa lapsille, nuorille ja perheille kuulemisen tulokset sekä miten heidän näkemyksiään seuraavaksi hyödynnetään.
- Hankkikaa kaikki tarvittava tutkimus- ja viranomaistieto. Huomionarvoisia lähteitä ovat mm. lapsiasiavaltuutetun vuosikirjat, tilastot, tutkimukset, kuten kouluterveyskysely ja FinLapset, oikeusasiamiehen ja oikeuskanslerin ratkaisut lapsia koskevissa asioissa, aluehallintoviraston valvontaratkaisut ja ohjeet sekä lapsioikeudelliset julkaisut
- Hyödyntäkää eri tieteenalojen osaamista vaikutusten arvioimiseksi.

5. Analysoikaa ja dokumentoikaa tulokset

- Mitä saitte kuulla lapsilta ja nuorilta?
- Mitä merkityksellistä tietoa saitte muista tietolähteistä?
- Mitä lasten ja nuorten kannalta hyviä vaikutuksia nousi esiin, ja miten niitä voitaisiin vahvistaa?
- Mitä ovat haittavaikutukset ja riskit, ja miten niitä voitaisiin pienentää?
- Miten suunnitelma vaikuttaa erityisen haavoittuvassa asemassa oleviin lapsiin ja nuoriin?
- Miten lapsen oikeudet toteutuvat eri ratkaisuvaihtoehdoissa?
- Punnitkaa lapsen etua suhteessa muihin asiassa olennaisiin etuihin ja intresseihin.
- Millainen päätöksen tulisi olla, jotta se edistäisi ja toteuttaisi lasten etua parhaalla mahdollisella tavalla? Ensisijainen painoarvo on annettava lapsen edulle.
- Dokumentoikaa prosessi: mitä tehtiin, ketkä osallistuivat, mitkä olivat tulokset ja johtopäätökset? Hyvä dokumentointi auttaa myös seuraavia lapsivaikutusten arviointeja.

6. Esitelkää lapsivaikutusten arvioinnin tulokset päättäjille

- Laatikaa arvioinnistanne selkeä ja tiivis esitys päätöksentekijöille – heillä ei välttämättä ole aikaa tutustua joka yksityiskohtaan.
- Avatkaa arvioinnissanne, millainen ratkaisu arviointinne perusteella toteuttaisi parhaiten lapsen etua. Perustelkaa, millaisen punninnan kautta olette tähän päätyneet.
- Toimittakaa päätöksentekijöille myös laajempi yhteenvedon ja dokumentointinne lapsivaikutusten arvioinnista, jolloin se käsitellään muiden päätöksentekokoasiakirjojen yhteydessä.
- Kun päätös on tehty, tiedottakaa siitä ja lapsivaikutusten arvioinnin tuloksista etenkin niille lapsille, nuorille ja perheille, jotka olivat mukana prosessissa.

7. Seuratkaa ja arvioikaa omaa työtänne ja arvioinnin vaikutuksia

- Arvioikaa, miten lapsivaikutusten arviointi toteutui. Saavutitteko tavoitteenne? Mikä onnistui, mikä ei?
- Listatkaa, mitä seuraavassa lapsivaikutusten arvioinnissa kannattaisi toteuttaa samoin kuin tässä, ja mitä asioita kannattaisi tehdä toisin.
- Arvioikaa, miten lapsivaikutusten arviointien tulos vaikutti päätöksentekoon.
- Miettikää, miten arviointiprosessia voisi edelleen kehittää.

Lasten ja nuorten oma päivystys tuotti laatua ja alensi kuluja

Keski-Pohjanmaan sosiaali- ja terveyspalvelukuntayhtymä Soite aloitti lokakuussa 2017 uuden lasten ja nuorten päivystyksen. Sen suunnitteluun kuului laaja lapsivaikutusten arviointi.

Uudessa päivystyksessä lapsia varten oli oma päivystyspuhelinnumero. Sen myötä puheluiden määrä yli kolminkertaistui. Lapsipotilaiden käyntimäärä kaksinkertaistui.

Kuitenkin hoidon tuottaminen tuli uudella mallilla edullisemmaksi kuin yhteispäivystyksessä. Lasten ja nuorten oman päivystyksen toteuttaminen vähensi sekä lasten erikoissairaanhoidon lapsipotilasmäärää että lastensairaalan hoitopäiviä. Lapset ja nuoret perheineen kokivat hyväksi sen, että uudessa päivystyksessä oli juuri heihin erikoistunut henkilökunta. Odotustilassa ei tarvinnut pelätä esimerkiksi päihtyneitä aikuisia, joita oli tämän tästä yhteispäivystyksessä. Jo oma puhelinneuvonta toi turvallisuutta ja tuki myös kotona pärjäämistä.

KYSYMYS:

Keitä lapsen tai lasten edun arviointi hyödyttää?

1. Lapsia ja nuoria?
2. Vanhempia ja muuta lähipiiriä?
3. Kuntaa, joka haluaa kehittää palveluistaan laadukkaita?
4. Laajasti koko yhteiskuntaa?

Lapsen etu huomioitava ensisijaisesti?

LAPSEN ETU

TEEMAN LUKU: 5

Lapsibudjetointi näyttää kunnan lapsiystävällisyyden euroina?

Miten suuren osan yhteisistä euroista kuntanne käyttää lapsiin? Onko summa tiedossa? Riittävätkö eurot ja kohdistuvatko ne niin, että lapset voivat hyvin ja jokaisen oikeudet toteutuvat? Kenen tulee ymmärtää ja osata lapsibudjetointia? Sinun – ainakin, jos osallistut kunnan talousarvion valmisteluun tai siitä päättämiseen.

Miksi kunta ottaisi lapsibudjetoinnin käyttöön?

Lapsibudjetointia voidaan ajatella kunnan lapsiystävällisyyden talousmittarina, joka edistää kunnan lapsiin liittyvien tavoitteiden toteutumista. Lapsibudjetoinnin avulla kunta voi tarkastella julkisten varojen käyttöä lapsiin kokonaisuutena – ei esimerkiksi vain yksi toimiala kerrallaan. Kun julkisilla varoilla aikaansaadut vaikutukset nähdään hallinnonalat ylittäen, myös päätöksiä varojen käytöstä tulevaisuudessa voidaan tehdä ottaen huomioon lapsen oikeudet koko kunnassa.

Kun budjettia pilkotaan ja analysoidaan, voidaan arvioida, onko resursointi riittävää suhteessa tarpeisiin. Lapsibudjetointi mahdollistaa muun muassa varojen kohdentamisen sellaisiin toimiin, jotka vähentävät myöhempien, kalliimpien palveluiden tarvetta.

YK:n lapsen oikeuksien komitean yleiskommentin (nro 19) mukaan sopimusvaltioiden tulee ottaa kaikki lapsen oikeudet huomioon talousarvioprosessiensa kaikissa vaiheissa ja kaikissa hallintojärjestelmissään kansallisesti ja paikallisesti. Käytännössä tällä tarkoitetaan lapsibudjetointia.

Mitä se lapsibudjetointi oikein on?

Lapsibudjetointi tarkoittaa kunnan talouden tarkastelua lapsen oikeuksien näkökulmasta.

Lapsibudjetoinnin avulla jäljitetään kaikkien kunnan toimijoiden lapsiin käyttämät määrärahat.

LISÄTIETOA

Lue lisää lapsibudjetoinnista ja siitä miten päästä alkuun lapsibudjetoinnin toteuttamiessa

Tieto siitä, että "kuntamme käyttää 35 % budjetistaan lapsiin" ei kuitenkaan vielä kerro paljon. Siksi lapsibudjetoinnin tulisi aina sisältää myös budjetti- ja vaikutusanalyysiä eli pohdintaa esimerkiksi siitä, mihin palveluihin rahaa käytetään, kuinka suuri osa euroista käytetään ennaltaehkäiseviin palveluihin ja millaista vaikutusta näillä summilla on lasten hyvinvointiin kokemusten ja tilastojen valossa.

Lapsibudjetointi ei siis tarkoita erillisen "lasten talousarvion" tekemistä, vaan kyse on talousarvion lapsiin kohdistuvien määrärahojen tarkastelusta kokonaisuutena.

Lapsibudjetoinnin tueksi rakennetussa työkalussa kunnan palvelut on jaettu ns. liikennevalomallin mukaisesti. Mallissa kunnan ennaltaehkäisevät hyvinvointi- ja terveystaloudelliset palvelut on merkitty vihreällä värillä, tukevat ja tilapäiset palvelut keltaisella värillä ja korjaavat palvelut punaisella värillä. Värien lisäksi menot eritellään palvelurakenteen mukaan.

Työkalulla voi tarkastella oman kunnan ja muiden kuntien vertailutietoja käytetyistä resursseista ja toisaalta lasten hyvinvoinnin indikaattoreista. Näin saadaan laajempi ja kokonaisvaltaisempi tietopohja lapsille resursoitujen palveluiden vaikuttavuudesta.

Päätöksentekijän näkökulmasta sekä lapsivaikutusten arviointi että lapsibudjetointi ovat tiedolla johtamisen välineitä. Lapsibudjetointia ei voi toteuttaa ilman tehtyjen talousarviopäätösten lapsivaikutusten arviointia. Ilman arviointia kyse on vain budjettianalyysistä. Sekä lapsivaikutusten arvioinnin että lapsibudjetoinnin tuottaman tiedon tarkoituksena on tehdä päätöksentekoprosessi – aina päätöksen ennakkovaikutusten arvioinnista ja suunnittelusta sen vaikutusten seurantaan – läpinäkyväksi lapsen oikeuksien näkökulmasta. Tämä mahdollistaa myös lapsen edun ensisijaisen harkinnan talouspäätöksiä tehtäessä.

Miten päästä alkuun lapsibudjetoinnissa

**Määrittäkää, mitä haluatte kunnassanne saada aikaan lapsibudjetoinnilla.
Keskustelkaa, mikä juuri teille on oleellista.**

- Mikä on lapsibudjetoinnin ensisijainen käyttötarkoitus (ennakoiva taloussuunnittelu vai toteutuneiden talouden lukujen tarkastelu)?
- Miten usein lapsibudjetointia tehdään (epäsäännöllisesti, säännöllisesti)?
- Onko tuotettu tieto pääosin omaan käyttöön, vai tarvitaanko vertailutietoa muista kunnista?
- Millä tasolla palvelurakenne kuvataan (esimerkiksi pelkkä JHS-tason luokittelu vai kokonaisvaltainen tarkastelu sisältäen lisäksi liikennevalomallin ja suorat, välilliset ja kollektiiviset kustannukset)?
- Kuka ensisijaisesti käsittelee lapsibudjetoinnin tuloksia?
- Kuka viime kädessä vastaa lapsibudjetoinnin toteuttamisesta ja millä resursseilla?

Konkreettisia askeleita lapsibudjetoinnin käynnistämiseksi kunnassa löytyy sekä valtioneuvoston kanslian teettämästä lapsibudjetointiraportista että nykytilan kartoituksen lapsibudjetointia käsittelevän indikaattorin tasokuvauksista.

KYSYMYS:

Millaista hyötyä lapsibudjetointi tuottaa?

1. Tietoa päätöksenteon tueksi?
2. Mahdollisuuden kohdentaa varoja tehokkaasti?
3. Kokonaiskuvan varainkäytöstä nuorimpien kuntalaisten hyväksi?
4. Työvälineen tavoitteiden toteutumisen seurantaan?

Lapsen etu huomioitava ensisijaisesti?

LAPSEN ETU

TEEMAN LUKU: 6

Miten kunta varmistaa lapsen edun ensisijaisuuden jokapäiväisessä lasten toiminnassa?

Lapsen etu koostuu sekä suurista yhteisistä ratkaisuksista että oman elämän ja arjen pienistä asioista. Kunnan viranhaltijana, työntekijänä tai päätöksentekijänä juuri sinä olet avainasemassa, jotta lapsen oikeudet toteutuvat.

Oikeudet eivät ole kaukaista teoriaa, vaan toteutuvat tässä ja nyt

Opetus-, varhaiskasvatus-, leikkipuistotoiminta-, nuoriso-, kulttuuri- sekä sosiaali- ja terveystoimissa tehdään päivittäin monia lapsiin ja nuoriin vaikuttavia valintoja ja arjen pieniä päätöksiä. Kaikissa näissä arjen valinnoissa ja päätöksissä on huomioitava lapsen etu, vaikkei kyse olekaan varsinaisista hallintopäätöksistä: lapsella on oikeus saada etunsa huomioon otetuksi myös näissä arjen pienissä asioissa.

Lapsen edun huomioiminen arjessa edellyttää, että jokainen lapsia ja nuoria kohtaava kunnan työntekijä tekee työtään Lapsen etu -silmälasit päässään.

On kyseenalaistettava totuttuja toimintatapoja.

Työntekijän on pystyttävä perustelemaan, miten toiminta edistää ja kunnioittaa lapsen edun toteutumista. Lapsen ja nuoren kannalta on mitä tärkeintä, että hänen oikeutensa toteutuvat konkreettisella tavalla hänen arjessaan ja elämässään, tässä ja nyt.

Lapsilla on oikeus tuntea omat oikeutensa. Lasten ja nuorten kanssa työskentelevät ovat avainroolissa tämän varmistamisessa.

On kiva olla koulussa virkeänä

Koulu oli tapana aloittaa kello yhdeksän – paitsi perjantaisin, jolloin aloitettiin kahdeksalta ja lopetettiin puolilta päivin. Opettajille tämä aikataulu sopi, ja eräs heistä totesikin joskus, että ”ei tässä todellakaan mitään lapsen etua ole mietitty”.

Sitten päätettiin kuitenkin miettiä. Kävi ilmi, että lapset toivoivat perjantaisin myöhäisempää aloitusta, ettei aamulla väsyttäisi niin paljon.

Koulu otti huomioon lasten toiveen. Perjantaisin alettiin käydä koulua yhdeksästä yhteen. Kaikki opettajat eivät tästä alkuun pitäneet, mutta alkoivat vähin erin sopeutua. Oli oikeastaan aika mukavaakin aloittaa viikon viimeinen päivä rauhassa ennen oppilaiden tuloa, keskustella kollegoiden kanssa ja valmistautua tunteihin. Oppilaat eivät olleet enää niin väsyneitä ja levottomia kuin ennen, mikä helpotti myös opettajien työtä.

YHTEYSTIEDOT

Lisätietoa Lapsiystävällinen kunta -mallista

Sanna Koskinen, Erityisasiantuntija
sanna.koskinen@unicef.fi, 050 576 2293

Johanna Laaja, Erityisasiantuntija
johanna.laaja@unicef.fi, 040 721 1515

Mikael Malkamäki, Koordinaattori
mikael.malkamaki@unicef.fi, 050 442 5242

Oikeus elämään ja kehittymiseen

SUOMEN UNICEFIN LAPSIYSTÄVÄLLINEN KUNTA -MALLI

Kasvuun tarvitaan tukea ja turvaa?

OIKEUS ELÄMÄÄN JA KEHITTYMISEEN

TEEMAN LUKU: 1

Aluksi: Kaikki alkaa lapsuudesta

Ihmisen hyvän elämän pohja on lapsuudessa ja nuoruudessa. Lapsi tarvitsee suojaa uhkilta ja vaaroilta, mutta myös monenlaista tukea kehittymiseen. Hyvään lapsuuteen kuuluvat myös leikki, ilo ja oppiminen.

Miten kunta mahdollistaa lapsen kehittymisen täyteen mittaansa?

Lapsen etu on käsite, josta on periaatteessa helppo olla samaa mieltä. Mutta käytännössä se voidaan ymmärtää hyvin eri tavoin. Joskus joudutaan käymään keskustelua siitä, miksi lapsen etu on ensisijainen suhteessa esimerkiksi muiden ikäryhmien oikeuksiin tai taloudellisiin tekijöihin.

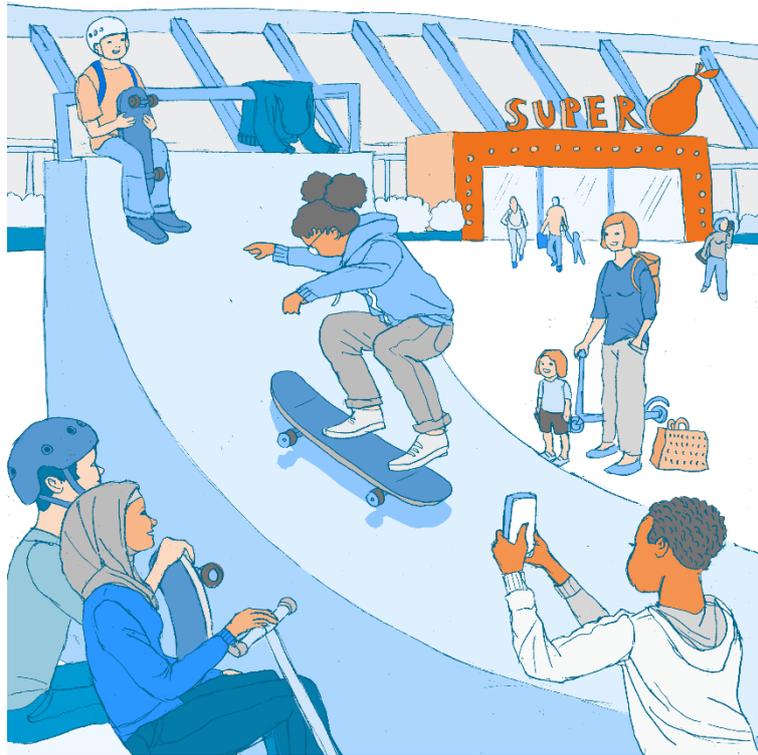
Jokaisella lapsella on oikeus elämään. Julkisen vallan on taattava mahdollisimman hyvät edellytykset lapsen henkiinjäämiselle, kasvuille ja kehitykselle. Kehitykseen kuuluvat fyysinen, henkinen, hengellinen, moraalinen, psykologinen ja sosiaalinen kehitys.

Ihmisen hyvän elämän pohja luodaan lapsuudessa ja nuoruudessa. YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen mukaan lapsella on oikeus terveyteen, turvaan, oppimiseen, leikkiin, lepoon ja vapaa-aikaan. Suomessa useat näistä oikeuksista toteutuvat monien lasten elämässä hyvin. Niiden toteutuminen ei ole itsestään selvää, vaan jatkuvan ja suunnitelmallisen työn tulos. Merkittävä osa tästä työstä tehdään kunnissa esimerkiksi osana varhaiskasvatuksen, oppilaitoksen ja nuorisotoimen työtä.

Lapsen elämän, henkiinjäämisen ja kehittymisen taustalla on monia tekijöitä, jotka joko suojaavat lasta tai ovat hänelle riski. Voimavarojen tukeminen ja riskien tunnistaminen on tarpeen lapsen syntymästä lähtien, jotta lapsen kasvua ja kehittymistä voidaan tukea juuri tätä lasta ja perhettä auttavain toimin.

Lapsi tarvitsee kehittyäkseen leikkiä, oppimista, vapaa-aikaa ja iloa.

Edistääkö kuntanne pienten ja isompienkin lasten vapaata leikkiä sisällä ja ulkona? Ovatko nuoret tervetulleita viettämään vapaa-aikaa julkisiin ja yhteisiin tiloihin? Onko kaikille tarjolla harrastusmahdollisuuksia?

Kunnilla on vastuu pienten ja nuorten asukkaidensa yleisestä turvallisuudesta. Ovatko esimerkiksi leikki- ja liikuntapaikat sellaisia, että tapaturmariski on mahdollisimman pieni? Ovatko julkiset tilat ja kadut turvallisia myös iltaisin? Onko liikenne suunniteltu niin, että kävelevä, pyöräilevä tai skeittaava lapsi tai nuori suoriutuu retkeltään terveenä ja turvallisesti kotiin?

Lasten ja lapsiryhmien tilanteet vaihtelevat. Jonkun vaarallisin paikka on koti, toista uhkaavat kiusaajat koulussa, kolmas jää pois harrastuksesta epäasiallisen kohtelun takia. Erialaisten lasten ja tilanteiden tunnistaminen vaatii kunnan viranhaltijoilta ja työntekijöiltä laaja-alaista osaamista ja yhteistyötä.

Monen lapsen elämää varjostaa henkinen ja fyysinen väkivalta, köyhyys ja jatkuva huoli selviytymisestä. Kunnan palvelut voivat olla ratkaisevan tärkeitä.

Saavatko lapset ja nuoret apua ja tukea aikuisilta, jos he sitä tarvitsevat?

Kuinka varmistetaan, että jokaisella lapsella ja nuorella on turvallinen aikuinen rinnallakulkija silloin, kun itsellä tai omilla vanhemmilla tai perheessä on muutoin vaikeaa? Tässä osiossa kerrotaan, miten lapsiystävällinen kunta varmistaa jokaiselle nuorelle kuntalaiselle parhaan mahdollisen lapsuuden ja nuoruuden, oikeuden turvalliseen kasvuun ja kehitykseen.

Mihin perustuu lapsen oikeus elämään ja kehittymiseen?

YK:n lapsen oikeuksien sopimus ja sitä täydentävät yleiskommentit määrittävät, että lapsella on oikeus mahdollisimman turvattuun ja hyvään elämään. Sopimus on Suomessa voimassa kuin laki.

Oikeuden elää ja kehittyä tulee toteutua lapsen eri elämänalueilla, joista kustakin lapsen oikeuksien sopimus säättää tarkemmin. Sopimuksen osa-alueita ovat terveydenhuolto, koulutus, lastensuojelu, vapaa-ajanpalvelut ja kulttuuri.

Kehittyminen tarkoittaa, että jokainen yksilö saa kehittyä kykyjensä mukaan ja mahdollisimman täysimääräisesti.

Sopimuksen mukaan lapsella on oikeus kehityksensä kannalta riittävään elintasoon ja maksuttomaan peruskouluun. Julkisen vallan tulee ehkäistä koulunkäynnin keskeyttämistä ja tukea nuorta peruskoulun jälkeisiin opintoihin.

Lapsella on oikeus myös lepoon, leikkiin ja vapaa-aikaan sekä taide- ja kulttuurielämyksiin.

Kaikki lapsen kehitystä ja kasvua vaarantava toiminta on kielletty. Lapsella on oikeus olla joutumatta minkäänlaisen henkisen tai fyysisen väkivallan kohteeksi. Lapsella on oikeus elää mahdollisimman terveenä ja saada tarvittaessa hoitoa.

Kasvuun tarvitaan tukea ja turvaa?

OIKEUS ELÄMÄÄN JA KEHITTYMISEEN

TEEMAN LUKU: 2

Hyvään elämään kuuluu leikki ja tulevaisuudenusko

Lapsi tarvitsee kehittyäkseen kavereita, vapaa-aikaa ja leikkiä. Hän tarvitsee myös uskoa tulevaisuuteen. Kunta voi vahvistaa köyhässä perheessä elävän lapsen luottamusta siihen, että vaikeudet voitetaan. Ilmastomuutokseen liittyvissä huolissa auttavat tieto ja toiminta.

Lapsi tarvitsee leikkiä ja vapaa-aikaa

Kysy lapselta, mitä on hyvä elämä. Moni vastaa, että tärkeimpiin asioihin kuuluvat kaverit ja kiva vapaa-aika. Ne ovat tärkeitä myös kasvun ja kehityksen kannalta. Lapsikin tarvitsee hengähdystaukoja omasta arjestaan – vapaata, suunnittelematonta aikaa, jona voi tehdä mitä haluaa.

Lapsen hyvään elämään kuuluu leikki. Aikuisten tehtävä on varmistaa, että lapsen elämässä on leikille aikaa ja tilaa.

Leikkiin kuuluvat hauskuus, epävarmuus, haasteellisuus, joustavuus ja tuottamattomuus. Leikkiin ryhdytään sen itsensä vuoksi eikä tietyn tavoitteen saavuttamiseksi. Leikki on lapselle luontainen tapa toimia, osallistua ja oppia.

Leikille ei ole ala- eikä yläikärajaa. Kunnan toimijat ja kaikki aikuiset voivat rohkaista lapsia leikkiin myönteisillä asenteilla ja käytännön toimilla. Onko kunnassa tarpeeksi ulkoleikkipaikkoja? Sovelletaanko leikkilisiä ja pelillisiä yhteisöllisyyttä tukevia menetelmiä myös koulussa ja toisen asteen koulutuksessa? Saako kirjastosta lainata leluja ja pelivälineitä? Miten leikki näkyy nuorisotyössä ja vapaa-ajanviettopaikoissa? Mitä voidaan tehdä, jotta jokaisella lapsella ja nuorella olisi mahdollisuus ainakin yhteen mukavaan harrastukseen? Miten puututaan ongelmiin, jotka estävät mielekkään vapaa-ajan?

Siihen, että vapaa-aika ei aina tuota lapsille ja nuorille iloa ja hyvää oloa, vaikuttavat monet sosiaaliset ja terveydelliset syyt: lapsen joutuminen kiusatuksi, kaverittomuus, terveysongelmat, tukiverkoston puute sekä huoltajan uupumus, sairaudet tai päihdeongelmat. Arviolta joka neljäs alaikäinen elää perheessä, jossa vanhemmalla on mielenterveys- tai päihdeongelma.

Leikki kuuluu jokaiselle lapselle yhdenvertaisesti.

Miten kunta ottaa huomioon esimerkiksi vähävaraisten perheiden lasten ja vammaisten lasten oikeuden leikkiin? Tuetaanko tyttöjen, poikien ja muunsukupuolisten harrastuksia tasapuolisesti? Kuuleeko kunta ja sen päättäjät, mitä lapset ja nuoret itse asiasta ajattelevat?

Monen lapsen elämää varjostaa köyhyys

Suomi ei ole köyhä maa, mutta köyhyys on vakava ongelma Suomessakin. Lapsi voi joutua kantamaan jatkuvaa huolta perheen toimeentulosta, kärsiä puutteellisesta ravinnosta ja riittämättömistä varusteista. Hän kantaa mukanaan ulkopuolisuuden tunnetta ja voi kokea, että hänen mahdollisuutensa elämässä eivät ole yhtä hyvät kuin muiden.

Noin 119 000 Suomessa asuvaa lasta elää köyhässä perheessä. Yksinhuoltajaperheistä neljännes on pienituloisia. Suomessa köyhyys on osattomuutta ja sitä, että muille tavalliset asiat jäävät haaveiksi. Lapsi voi tuntea häpeää ja alemmuutta. Köyhyydessä kasvava nuori voi rajata omia ammattihaaveitaan.

Köyhyys altistaa kiusaamiselle.

Lapsuudessa koettu köyhyys vaikuttaa ihmiseen vielä aikuisena, vaikka hänen taloudellinen tilanteensa kohentuisi.

Lapsiperheköyhyyden taustasyitä Suomessa ovat yleisimmin vanhemman tai lapsen sairaus, vammaisuus, työkyyttömyys, työttömyys, opiskelu, osa-aika- ja pätkätyöt sekä matalapalkkaisuus. Köyhyyteen voi liittyä ylivelkaantumisen tuomaa stressiä. Yhteiskunnan tarjoama perusturva ei riitä nostamaan kaikkia köyhyysrajan yläpuolelle.

Suomalaisten lasten vapaa-ajanmahdollisuuksia rajoittaa useimmiten perheen heikko talous. Moniin harrastuksiin tarvitaan ainakin jonkin verran rahaa. Kunnan päätöksentekijöillä on suuret mahdollisuudet vaikuttaa siihen, että tarjolla on myös maksuttomia tai edullisia harrastusmahdollisuuksia erilaisista asioista kiinnostuneille lapsille ja nuorille. Kunta voi myös tukea lapsen tai nuoren maksullisia harrastuksia taloudellisesti ja tiedottaa tästä mahdollisuudesta aktiivisesti.

Lapsiystävällinen kunta huolehtii jokaisen lapsen oikeudesta riittävään elintasoon. Kunnan tulee mahdollistaa taloudellisesti heikommassa asemassa oleville lapsille ja nuorille asioita, jotka tukevat selviytymistä ja vahvistavat tunnetta pärjäämisestä.

Ilmastonmuutos vaikuttaa lapsiin ja nuoriin

Ilmastonmuutos ja luonnon monimuotoisuuden heikkeneminen uhkaavat monin tavoin lapsen mahdollisuutta kehittyä täysimääräisesti – myös Suomessa.

Nuorisobarometrin mukaan ilmastonmuutos on nuorten suurin huoli.

Ilmastokriisi nakertaa lasten ja nuorten luottamusta tulevaisuuteen. "Meidän lapsemme kuolevat ilmastonmuutokseen", lukee nuoren ilmastolakkoilijan kyltissä.

Ilmaston kuumeneminen lisää myös suoria uhkia lasten hyvinvoinnille. Esimerkiksi hellekausien ja rakennusten kosteusvaurioiden aiheuttamat terveyshaitat saattavat lisääntyä, samoin veden ja hyönteisten välityksellä leviävät taudit. Sateiset, lumettomat talvet saattavat lisätä masennusta. (Lisää ilmastonmuutoksen aiheuttamista terveysriskeistä voit lukea THL:n sivuilta.

Myös Suomessa ympäristön tilan heikkeneminen uhkaa usein pahimmin jo ennestään heikoimmassa asemassa olevien hyvinvointia. Jos esimerkiksi ruoka ja energia kallistuvat pölyttäjäkadon ja ilmastonmuutoksen vuoksi, köyhien perheiden elämä hankaloituu entisestään.

Ilmastoan vaikuttavia päätöksiä tehdään kunnissa joka päivä, jokaiselle toimialalla. Ilmastonmuutoksen hillinnän lisäksi on tärkeää varautua sen seurauksiin, sillä ilmasto lämpenee vielä vääjäämättä. Lapsiystävällinen kunta huomioi, että ilmastotyö ja luonnon monimuotoisuuden varjelu edistävät lasten ja nuorten hyvinvointia sekä hyvää elämää.

Lapsiystävällinen kunta vähentää ilmastopäästöjään systemaattisesti. Kunnalla on ilmastostrategia tai -ohjelma, jonka toteutumista seurataan systemaattisesti. Tämä tarkoittaa esimerkiksi säännöllistä päästökehityksen raportointia. Kunta huomioi ilmastovaikutukset energiasektorin ohella myös liikennettä, maankäyttöä, rakentamista, hankintoja ja palveluiden järjestämistä koskevassa päätöksenteossa sekä eri toimialojen valmius- ja turvallisuussuunnitelmissa.

Lapsiystävällinen kunta huolehtii, että lapset ja nuoret saavat riittävästi tietoa ilmastonmuutoksesta ja pystyvät vaikuttamaan ilmastopäätöksiin niin päiväkodissa ja koulussa kuin kunnan tasollakin. Ilmastonmuutos on läpileikkaavasti mukana paikallisissa opetussuunnitelmien ja tutkintojen perusteissa eri kouluasteilla.

Tukea kunnan ilmastotyöhön löytyy muun muassa Kuntaliiton julkaisemasta *Ilmastonmuutos ja kunnat* -oppaasta.

"Minä olen huolissani ilmastonmuutoksesta. Se vaikuttaa suuresti täällä Saamenmaalla. Minun perheeni elää poronhoidosta, ja olen huolissani siitä, miten porot pärjäävät, kun kesällä on liian kuuma. Ja lohi ei myöskään tykkää liian kuumasta vedestä, ja niinpä tänä kesänäkin Tenajoessa oli hyvin vähän lohta. Nyt minä seison täällä kotini takapihalla järvenrannassa, on elokuun loppu ja täällä on +23 astetta lämmintä, vaikka pitäisi jo olla syksy ja aika kylmää jo. Minä en halua, että talvella sataa vettä."

Áilu Laiti, Utsjoki

"Mun lean fuolas dálkadatrievdádeamis. Dat váikkuha garrasit dáppe Sámis. Mu bearáš eallá boazodoalus ja mun lean fuolas mo bohccot birgejit go lea geasset menddo báhkka. Ja luossa maid ii liiko menddo liegga čázis de Deanus lei dálge hui unnán luossa. Dál mun čuoččun dáppe mu ruovttu šilljus jávregáttis, lea borgemánu loahpa ja dáppe lea +23 gráda liekkas vaiko galggašii leat čákča ja viehka galmmas jo. Mun in hálit ahte dálvet arvá."

Áilu Laiti, Utsjoki

KYSYMYS:

Miten kunnassanne yhdistetään ilmastotyö

1. maankäyttöön ja kaavoitukseen?
2. liikennesuunnitteluun ja rakentamiseen?
3. varhaiskasvatukseen ja oppimiseen?
4. kulttuuriin?

Kasvuun tarvitaan tukea ja turvaa?

OIKEUS ELÄMÄÄN JA KEHITTYMISEEN

TEEMAN LUKU: 3

Väkivalta on liian monen lapsen elämää

Lapsella on oikeus elämään, johon ei kuulu minkäänlaista väkivaltaa – ei kohteeksi joutumista, väkivallan näkemistä eikä muutakaan altistumista. Tämä oikeus ei toteudu läheskään kaikkien Suomessa elävien lasten elämässä. Kunta on lapsen turvaajana avainasemassa.

”Pakotat minut julmuuteesi”

”Sinä väännät hanan auki, kylmälle, täysille. Pakotat minut alle, kylmyyteen, sinun julmuuteesi. Vaatteet päällä. Kylmä vesi sattuu, enemmän kuin lyöntisi. Mutta rakastan sinua äiti. Annan sinun tehdä niin, luotan siihen, että tiedät, mikä minulle on oikein. Luotan sinuun, uskon sinuun. Rakastan sinua äiti.”

- Nimimerkki Pikkumyy teoksessa Minä jaksan tämän päivän, Lastensuojelun keskusliitto 2019

Väkivaltaa on kaikenlaisissa perheissä

Jokaisella lapsella on säädösten ja sopimusten perusteella oikeus hoivaan ja elämään, johon ei kuulu minkäänlaista väkivaltaa – ei väkivallan kokemista mutta ei myöskään sen todistajaksi joutumista tai väkivallan pelkoa. Tämä oikeus ei toteudu läheskään kaikkien suomalaisten lasten ja nuorten elämässä.

Väkivalta on vallan, kontrollin tai fyysisen voiman vahingoittavaa käyttöä tai sillä uhkaamista. Se voi olla fyysistä: lyömistä, potkimista, tukistamista, läimäyttelyä, piiskaamista tai seksuaaliväkivaltaa, mutta myös henkistä: huutamista, uhkailua, lapsen halventamista tai vähättelyä.

Väkivaltaa on myös hoidon laiminlyönti, kiusaaminen tai erityyppinen seksuaalinen häirintä.

Väkivaltaa on kaikenlaisissa perheissä varallisuudesta, asuinalueesta, sosioekonomisesta asemasta ja perhemuodosta riippumatta. Väkivaltakokemukseksi luetaan myös se, että lapsi tai nuori joutuu elämään tai todistamaan väkivaltaa ympäristössään tai elämään pelon ilmapiirissä, vaikka väkivalta ei suoraan kohdistuisi häneen.

Tilastojen mukaan lapsiin ja nuoriin kohdistuneiden pahoinpitelyrikosten uhrien määrä on kymmenen viime vuoden aikana kasvanut. Tekijät ovat aikuisia tai toisia alaikäisiä. On tärkeää huomioida, että kaikki väkivalta ei päädy viranomaisten tietoon ja sitä kautta tilastoihin, vaan on vain uhrien ja lähipiirin tiedossa olevaa piilorikollisuutta. Väkivallasta kertomiseen on usein korkea kynnyks, ja häpeä sekä pelko voivat estää ilmoittamisen.

Lapsi tai nuori voi syyllistyä rikokseen myös itse. Tällöin on tärkeää muistaa, että myös rikoksen tehnyt lapsi on ensisijaisesti lapsi. Ruumiinvammojen ja psyykkisten haittojen lisäksi väkivalta lisää riskiä syrjäytymiseen. Pahimmillaan väkivalta johtaa kuolemaan. Haitallisilla lapsuuden aikaisilla kokemuksilla kuten väkivallalla ja hoidon laiminlyönnillä on tutkimusten mukaan yhteys riskikäyttäytymiseen, mielenterveysongelmiin ja aikuisiän sairastavuuteen sekä väkivallan kierteen ylisukupolvisuuteen.

Laajan suomalais-ruotsalaisen tutkimusaineiston mukaan sekä äideistä että isistä kuusi prosenttia oli syyllistynyt fyysiseen väkivaltaan alle kaksivuotiaista lastaan kohtaan vähintään kerran tutkimusta edeltävän vuoden aikana: lyönyt tai läimäyttänyt, potkinut, heittänyt esineellä tai yrittänyt lyödä lapsiaan esineellä tai ravistellut. Saman tutkimuksen mukaan noin kolmasosa vanhemmista oli kohdistanut alle 13-vuotiaaseen lapseensa erityyppistä väkivaltaa (ml. henkinen väkivalta) vähintään kerran kuussa tutkimusta edeltäneen vuoden aikana.

Kouluterveyskyselyn (2019) mukaan ulkomaalaistaustaiset, vammaiset, seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvat tai kodin ulkopuolelle sijoitetut lapset ovat muita alttiimpia joutumaan myös väkivallan ja seksuaalisen häirinnän kohteiksi.

Kiusaaminen ja häirintä voi olla fyysistä tai sanallista sekä epäsuoraa kuten systemaattista ryhmän ulkopuolelle sulkemista. Niiden kohteeksi voi joutua suoraan kasvokkain tai esimerkiksi sosiaalisessa mediassa tai pelien kautta. Koulussa tapahtuvaa kiusaamista voi nimittää myös kouluväkivallaksi. Kouluterveyskyselyn (2019) mukaan seitsemän prosenttia alakoulun neljäs- ja viidesluokkalaisista koki kiusaamista viikoittain. Yläkoulun kahdeksas- ja yhdeksäsluokkalaisista kiusaamista koki viikoittain kuusi prosenttia ja satunnaisemmin joka viides.

Seksuaalinen häirintä on hyvin yleistä

Digitaalisen median erilaiset palvelut ovat lapsille ja nuorille arkipäivää ja tiivis osa lasten ja nuorten sosiaalista ympäristöä. Niillä on tärkeä merkitys lasten ja nuorten keskinäisessä vuorovaikutuksessa sekä esimerkiksi yhteydenpidossa vanhempien ja muiden aikuisten kanssa.

Positiivisten vaikutusten lisäksi on tärkeää huomioida, että lasten ja nuorten kokema seksuaalinen häirintä ja siihen liittyvä kiusaaminen on digitaalisessa mediassa yleistä. Kouluterveyskyselyjen mukaan yli 30 prosenttia alaikäisistä on nähnyt toisten lasten ja nuorten harjoittamaa seksuaalista häirintää digitaalisessa mediassa tutkimusta edeltävän vuoden aikana. Häirintä on useimmiten sitä, että lapsille lähetetään seksuaalisia kuvia ja videoita tai pyydetään heitä lähettämään kuvia itsestään.

Nuorilla on vain vähän tietoa miten ja minne häirinnästä voi ilmoittaa.

LISÄTIETOA

Lue lisää seksuaaliseen häirintään puuttumisesta

Niin sanottu *grooming* eli lasten houkuttelu seksuaalisiin tarkoituksiin on yleistä verkossa ja pelialustoilla. Useampi kuin joka kymmenes lapsi on jutellut verkossa ennestään tuntemattoman henkilön kanssa. Tällaisiin kontakteihin ryhtyneistä lapsista jopa kymmenesosa on joutunut tilanteeseen, jossa keskustelukumppani pyytää lasta ottamaan vaatteet pois. (Kouluterveyskysely 2019; Pelastakaa lapset ry 2018.)

Yläkoulun kahdeksas- ja yhdeksäsluokkalaisista tytöistä joka kolmas kertoo Kouluterveyskyselyssä (2019) kokeneensa häiritsevää seksuaalista ehdottelua tai ahdistelua vuoden aikana. Pojista häirityiksi on tullut vajaa kymmenesosa.

Lapsilla ja nuorilla on tutkimusten mukaan vain vähän tietoa seksuaaliseen häirintään liittyvästä lainsäädännöstä sekä siitä, miten ja minne häirinnästä voi ja pitää ilmoittaa. Häpeän tunne on keskeinen syy sille, etteivät lapset ja nuoret läheskään aina kerro seksuaalisesta häirinnästä aikuiselle.

Kunnan viranhaltijoiden, työntekijöiden ja päättäjien on varmistettava, että lapset ja nuoret saavat tietoa oikeuksistaan, väkivaltaa jo kohdanneiden palveluista ja esimerkiksi verkossa tapahtuvasta häirinnästä. Digitaitojen opetukseen kuuluu myös suojautuminen. Kunnan tulee avoimella toiminnallaan luoda ilmapiiri, jossa asioista uskalletaan puhua. Lapsille on tehtävä selväksi, että kaikenlainen väkivalta on aina väärin ja vastuu kaikista tilanteista on aina aikuisella, ei lapsella.

Varhaiskasvatuksen, perusopetuksen, vapaa-ajantoimintojen ja sosiaalipalveluiden kautta kunta tavoittaa lapsiväestönsä hyvin. Kaikkia näitä kanavia on syytä käyttää tehokkaasti myös väkivallan ja häirinnän vastaisessa työssä. Lisäksi työssä kannattaa hyödyntää Väkivallaton lapsuus -toimenpidesuunnitelmaa (2020; erityisesti luku 11).

Kasvuun tarvitaan tukea ja turvaa?

OIKEUS ELÄMÄÄN JA KEHITTYMISEEN

TEEMAN LUKU: 4

Kunnalla on monta keinoa ehkäistä väkivaltaa

Väkivaltaa voidaan ehkäistä tiedolla ja vaikuttamalla asenteisiin. Turvataitokasvatus, avoin puhe ja väkivallan vastainen ilmapiiri ovat tehokkaita keinoja. Jokaisen lapsen on tiedettävä, ettei häneen saa kajota.

Perheväkivaltaa kokeneiden alakouluikäisten unelmia

Joku aikuinen, jolle voi kertoa kaiken.

Tunne, etten ole yksin.

Turvallinen ja siisti koti.

Hauskoja hetkiä, jolloin ei tarte stressata.

Rakkautta ja ystävyyttä paljon enemmän.

Ihminen, joka ei koskaan jätä mua.

Lähde: Pelastakaa Lapset ry

Tieto ehkäisee väkivaltaa ja tuo turvaa

Väkivalta voidaan ehkäistä, ja siihen voidaan ja pitää puuttua. Lapsen oikeuksien sopimukseen sitoutunut valtio vastaa siitä, että lapsen oikeus turvalliseen elämään toteutuu. Kuntien viranhaltijoilla ja työntekijöillä on tässä keskeinen rooli: he ovat niitä luotettavia aikuisia, joita lapsi kohtaa arjessaan, joille hän voi puhua ja joilla on keinot auttaa.

Turvataitokasvatuksella tarkoitetaan lasten ja nuorten omien voimavarojen, myönteisen kehonkuvan ja itsetunnon sekä selviytymiskeinojen vahvistamista. Turvataitokasvatusta voidaan antaa eri ikä- ja kehitysvaiheissa eri tavoin. Tarkoitus on antaa lapselle keinoja ja taitoa suojella itseään ja puolustaa omia rajojaan. Turvataitokasvatuksessa on kuitenkin syytä tehdä selväksi, että vastuu väkivallasta on aina tekijällä. Väkivaltaa ei milloinkaan oikeuta se, että uhri ei ole voinut puolustautua.

Kiusaamisen ja muun väkivallan vastainen työ alkaa jo lapsen ollessa aivan pieni. Sitä voidaan tukea **neuvolassa** ja **varhaiskasvatuksessa**. Sosiaalihuoltolain mukaista **perhetyötä** voidaan kunnissa tehdä sosiaalipalveluna yhteistyössä neuvolan, varhaiskasvatuksen tai koulun kanssa. Kun kunta käyttää voimavaroja perhetyöhön ja muuhun ennaltaehkäisevään varhaiseen tukeen, tämä työ vähentää korjaavien palvelujen tarvetta, parantaa lasten ja perheiden elämänlaatua sekä antaa kokemuksia pärjäämisestä.

Väkivallan vastaisen työn tulisi olla sekä varhaiskasvatuksessa että koulussa systemaattista ja näkyvää.

Vuorovaikutus- ja ongelmanratkaisutaitojen kehittäminen on parasta väkivallan ehkäisyä.

Kun kasvattajat tukevat lapsen sosioemotionaalisten taitojen kehittymistä ja ryhmässä toimimista, väkivaltaisen käytöksen riski pienenee merkittävästi.

Oppilaitosten yhteisöllisellä **oppilas- ja opiskeluhoitotyöllä** on tärkeä rooli kiusaamisen ja muun väkivallan vastaisessa toiminnassa, väkivallan kohteiden hoidossa ja sen tekijöiden auttamisessa eroon tuhoisista käyttäytymismalleista. Useiden kymmenien kuntien alueella on myös **Ankkuritoimintaa**. Sen tarkoituksena on tukea ja auttaa 15–20-vuotiaita rikokseen syyllistyneitä nuoria rikoskierteen katkaisemisessa monialaisen työn keinoin. Useilla rikoksia tehneillä nuorilla on kokemuksia sekä väkivallan kohteeksi joutumisesta että väkivallan tekemisestä.

Kunta voi omassa **viestinnässään** edistää väkivallattomuutta näkyvästi ja proaktiivisesti. Turvallinen kunta, jossa kaikelle väkivallalle on ehkäisykeinot, on ylpeyden aihe.

Juttelukaveri on hyvä sana

"Voisivatko kuraattori ja psykologi olla aktiivisesti mukana koulun arjessa, etteivät olisi vaan omassa huoneessa?

Että tuntisivat nekin oppilaat, jotka eivät olisi 'asiakkaina'. Psykologille ja kuraattorille meneminen tuntuu leimaavalta. Menemisen kynnystä voisi madaltaa muuttamalla palvelujen nimeä, esimerkiksi 'juttelukaveri'."

Näkemys nuorten työpajasta

Miten tunnistaa lapsen kohdistuvaa väkivaltaa

Väkivalta ja hoidon sekä huolenpidon laiminlyönti ovat tutkitusti vakava riski lapsen ja nuoren kehitykselle. Ne vaarantavat myös oppimista ja hyvinvointia merkittävästi. Väkivalta jättää elämänmittaiset jäljet, ja lapsuudessa koetut haitalliset kokemukset ja hoidon laiminlyönti heikentävät terveyttä ja elämänlaatua aikuisuudessakin. Tutkimustulosten mukaan henkinen väkivalta ja hoidon laiminlyönti ovat lapsen kasvulle ja kehitykselle vähintään yhtä haitallista kuin fyysinen väkivalta ja kurittaminen.

Jos viranhaltijana tai työntekijänä epäilet lapsen kohdistuvaa väkivaltaa, velvollisuutesi on toimia ja tehdä ilmoitus poliisille tai lastensuojelulle.

Väkivallan ja hoidon laiminlyönnin tunnistaminen voi olla ammattilaisellekin vaikeaa, koska useimmat merkit ovat monitulkintaisia. Myös lapsen hätää voi olla vaikea kohdata. Siksi kunnan työntekijät tarvitsevat tietoa ja koulutusta lapsen kaltoinkohtelun tunnistamisesta ja siitä, miten tilanteessa toimitaan.

Epäily lapsen kokemasta fyysisestä tai henkisestä väkivallasta voi herätä ulkoisista merkeistä, olemuksesta ja käyttäytymisestä tai lapsessa näkyvistä pahoinpitelyn merkeistä.

On hyvä muistaa, ettei fyysinenkään pahoinpitely aina jätä näkyviä merkkejä.

LISÄTIETOA

Lue lisää siitä miten toimia, jos epäilee lapsen kohdanneen väkivaltaa

Useimmiten epäily syntyy lapsen kertoman perusteella. Tällöin on erittäin tärkeää kuulla lasta rauhallisessa tilanteessa ja ympäristössä. Esitä avoimia kysymyksiä: mitä on tapahtunut, kerro miten tilanne eteni, keitä oli paikalla, mitä he tekivät. Älä esitä johdattelevia kysymyksiä tyyliin "oliko siis niin, että..." tai "eikö ollutkin niin, että..." Tallenna keskustelu äänitteeksi tai kirjaa sanatarkasti, mitä kysyt ja mitä lapsi vastasi. Tarkoista muistiinpanoista tai tallenteesta on apua asian jatkoselvittelyssä.

Huomaa, että väkivaltaa kokenut lapsi ei välttämättä näytä juurikaan tunnereaktioita. Pieni lapsi ei välttämättä ymmärrä, mitä on tapahtunut, eikä pysty sitä mitenkään sanallistamaan.

Tukea väkivallan tunnistamiseen saa ja kannattaa aina pyytää esimerkiksi lastensuojelusta tai poliisilta.

Väkivaltaa lapsuudessaan kohdanneet nuoret ovat kertoneet, että aikuiset eivät joko osanneet tai uskaltaneet kysyä tarpeeksi perheen turvallisuudesta. Lapsena asiaa oli vaikeaa ottaa itse esille.

"Tunteet olivat ristiriitaisia: toisaalta halusi, että joku kysyisi. Samalla tunsin lojaliteettia omaa perhettään kohtaan eikä halunnut vanhemmilleen vaikeuksia. Turhautuneena toivoi, että joku aikuinen olisi osannut poimia ahdistuneesta tai apaattisesta kehonkielestä signaaleja. Tunnistanut, että kotona asiat eivät olleet

ihan mallillaan. Kumartunut puoleen, kysynyt onko kaikki hyvin vai pelottaako sinua jokin”, kirjoittaja muistelee lapsuuttaan Ensi- ja turvakotien liiton blogissa teemalla Uskallankohan kertoa, jos et kestä kuulla?

Sinun tehtäväsi aikuisena on uskaltaa ottaa väkivalta puheeksi. Yksinkertaiset kysymykset ovat hyviä: Miten voit, ihan oikeasti? Painaako mieltäsi jokin asia, josta haluaisit kertoa? Pelottaako sinua? Miten sinulla menee vanhempien kanssa? Onko mielessäsi vielä jokin muu asia, josta voisimme jutella?

Huutokin on väkivaltaa

Mies ja noin kolmivuotias lapsi kävelevät parkkipaikalla, jossa on isoja lätäköitä. Lapsi yrittää väistellä niitä ja tulee kaukana miehen perässä. Mies huutaa: "Koeta nyt saatana tulla sieltä! Etkö vittu voi tulla, saatana!" Kielenkäyttö ja tilanteen tunnelma täyttävät henkisen väkivallan tunnusmerkistön.

Yksikin turvallinen aikuissuhde voi pelastaa

Vaikeissakin tilanteissa elävä lapsi tai nuori voi kasvaa tasapainoiseksi aikuiseksi, jos hän saa riittävää ja oikea-aikaista tukea.

- **Turvalliset aikuiset.** Yksikin turvallinen aikuissuhde voi pelastaa. Tärkeä henkilö voi – oman huoltajan lisäksi tai hänen sijastaan – olla esimerkiksi kunnan sosiaalityöntekijä, opettaja, valmentaja, harrastuksen ohjaaja tai nuorisotyöntekijä.
- **Kokemus pärjäämisestä.** Tämän kokemuksen voi saada koulusta, harrastuksesta tai ystäväpiiristä.
- **Oikea tieto.** Lapselle tai nuorelle tulee tarjota hänen ikä- ja kehitystasolleen sopivaa tietoa tilanteesta, hänen oikeuksistaan ja tukimahdollisuuksista silloin, kun lapsella tai hänen perheellään on sairauksia, toimeentulo-ongelmia tai muita vaikeuksia.
- **Tuki ja apu erityistilanteissa.** Lapsiystävällisessä kunnassa tehdään monialaista yhteistyötä eri toimijoiden kesken lapsen parhaaksi.

Nuorten kuolinsyissä korostuvat tapaturmat ja itsemurhat

Kun nuori ihminen kuolee, syynä useimmiten ei ole sairaus, vaan itsemurha, tapaturma tai onnettomuus. Kaikkiin näihin kunnat voivat vaikuttaa ennaltaehkäisevästi.

Eurooppalaisessa vertailussa nuorten itsemurhakuolleisuus on Suomessa korkea. Suomalaisten 15–24-vuotiaiden kuolemansyistä itsemurhien osuus on yli kolmannes.

Viime vuosina noin joka kymmenes itsemurhan tehnyt on ollut nuori.

Nuorten tautikuolleisuus on Suomessa yleisesti vähäistä, joten siksi tapaturmien ja itsemurhien suhteellinen osuus kaikista kuolemansyistä on suuri, 70–80 prosenttia.

Tutkimusten mukaan valtaosa itsemurhan tehneistä nuorista on puhunut aikeistaan. Jokainen tällainen hätähuuto, vaikka kuinka epämääräisesti tai vaimeasti ilmaistuna, on otettava vakavasti. Siihen on reagoitava heti. Ei ensi viikolla, ei ensi kuussa, vaan heti tänään.

LISÄTIETOA

Lue lisää tapaturma-aiesta

Lasten ja nuorten tapaturmainen kuolleisuus on vähentynyt merkittävästi 1970-luvulta. Tästä huolimatta tapaturmat ovat edelleen lasten ja nuorten yleisimpiä yksittäisiä kuolemansyitä ja aiheuttavat runsaasti sairaalahoidon tarvetta vuosittain. Kaikkiaan noin viidennes alle 25-vuotiaiden kuolemista on tapaturmaisista. Lasten ja nuorten toistuvien tapaturmien yhteydessä on tärkeää ottaa huomioon myös muut tilanteeseen mahdollisesti vaikuttavat taustatekijät, esimerkiksi lapsen sairaus tai väkivalta.

Eniten tapaturmaisista kuolemista ja terveyden menetyksiä alle 25-vuotiaille aiheutuu Suomessa tieliikenneonnettomuuksista, myrkytyksistä, hukkumisista, kaatumisista ja putoamisista. Kaikista tieliikenteessä menehtyneistä kaksi prosenttia ja loukkaantuneista kuusi prosenttia oli alle 15-vuotiaita. Nuorten, 15–24-vuotiaiden liikennekuolemien määrä on vähentynyt, mutta silti edelleen lähes joka kolmas tieliikenteessä loukkaantunut on nuori.

Lapsiystävällinen kunta tarkastelee kaikkia toimintojaan kokonaisvaltaisen turvallisuuskulttuurin näkökulmasta, jossa huomioidaan hyvinvointia ja turvallisuutta suojaavat ja vaarantavat tekijät. Lasten, nuorten ja perheiden helposti saatavilla olevat perus- ja mielenterveyspalvelut, liikennesuunnittelu, vaaranpaikkojen ja riskitilanteiden tunnistaminen ja aktiivinen viestintä sekä puheeksiotto kiusaamisesta, muusta väkivallasta ja seksuaalisesta häirinnästä luovat turvallista kuntaa kaikille.

KYSYMYS

Voisiko kunta kysyä nuorilta, millaisia vaaranpaikkoja he ovat itse huomanneet

1. teillä, radoilla, kevyen liikenteen väylillä?
2. silloilla, rannoilla, veden äärellä?
3. rakennuksissa?
4. puistoissa, asemilla, ulkotiloissa?

YHTEYSTIEDOT

Lisätietoa Lapsiystävällinen kunta -mallista

Sanna Koskinen, Erityisasiantuntija
sanna.koskinen@unicef.fi, 050 576 2293

Johanna Laaja, Erityisasiantuntija
johanna.laaja@unicef.fi, 040 721 1515

Mikael Malkamäki, Koordinaattori
mikael.malkamaki@unicef.fi, 050 442 5242

Osallisuus

SUOMEN UNICEFIN LAPSIYSTÄVÄLLINEN KUNTA -MALLI

Kuulun joukkoon, olen tärkeä ja vaikutan ?

OSALLISUUS

TEEMAN LUKU: 1

Aluksi: Meidän kunnassa jokainen lapsi on tärkeä

Suomessa on miljoona kuntalaista, jotka eivät ikänsä takia vielä pääse äänestämään. Sinun tehtäväsi on varmistaa, että he tulevat kuulluiksi ja pääsevät vaikuttamaan. Jokaisen lapsen ja nuoren osallisuus on keskeinen oikeus, mutta myös väline rakentaa yhä elinvoimaisempaa kuntaa.

Lapsen näkemyksiä kuullaan aktiivisesti

Osallisena jokainen lapsi tulee huomatuksi, hyväksytyksi ja arvostetuksi omana itsenään. Hän saa mahdollisuuksia saada tietoa, toimia ja vaikuttaa. Lapsen mielipiteillä, näkemyksillä ja ideoilla on merkitystä. Osallisuus on keskeinen oikeus lapselle, koska ilman osallisuutta lapsi ei kehity. Osallisuus oikeus on itseisarvoinen eli sillä on merkitys riippumatta sen vaikutuksista. Osallisuus on myös väline rakentaa vahvempaa ja yhä toimivampaa yhteiskuntaa.

Lasten ja nuorten osallisuus edellyttää, että yhteisö näkee alaikäiset jäsenensä toimijoina: näkemyksiä ja kokemuksia omaavina kuntalaisina ja kansalaisina. Lapsiystävällinen kunta tukee järjestelmällisesti ja jatkuvasti lasten mahdollisuuksia vaikuttaa sekä omaan elämäänsä ja lähiympäristöönsä että yhteiskuntaan laajemminkin.

Osallisuus ei ole kertaluonteinen kuuleminen jonkin prosessin jossain vaiheessa, ei myöskään satunnainen, muodollinen tai sinne päin -tyyliin toteutettu pakkopulla.

Osallisuus on jatkuva asenne ja lapsiystävällisen kunnan "elämäntapa".

Se ei tule koskaan valmiiksi.

Yhteisö, jossa kaikki ovat osallisia eikä kukaan ole ulkopuolinen, on vahva ja toimiva. Ulkopuolisuus ja syrjäytyminen heikentävät yksilön toimintamahdollisuuksia ja tuottavat hänelle alakuloa ja pahimmillaan vihaa koko yhteiskuntaa kohtaan. Osallisuus sitä vastoin on hyvän elämän rakennusaine sekä yksilölle että yhteisölle.

Osallisuus on lapsen oikeus. Sen perusta on sekä YK:n lapsen oikeuksien sopimuksessa että Suomen lainsäädännössä, eikä osallisuudelle ole alaikäraja. Lapsen oikeuksien sopimuksen 12 artikla toteaa, että lapsella on oltava oikeus ilmaista näkemyksensä häntä koskevissa asioissa ja hänen mielipiteensä on otettava huomioon ikä- ja kehitystason mukaisesti. Perustuslain mukaan lapsia on kohdeltava tasa-arvoisesti yksilöinä. Heidän tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti. Osallisuudelle olennaisista asioista säädetään lisäksi esimerkiksi perusopetuslaissa, nuorisolaissa, kuntalaissa ja lastensuojelulaissa.

Miten kunta mahdollistaa lasten ja nuorten osallisuuden

Suomen kunnissa on miljoona kuntalaista, jotka eivät ikänsä takia vielä pääse äänestämään. Miten varmistamme, että heidän näkemyksensä tulevat kuulluiksi ja että niillä on vaikutusta?

Kunnan palveluissa ja päätöksenteossa on suuri määrä asioita, jotka vaikuttavat lapsiin suoraan tai välillisesti. Millainen on kouluverkko, millaiset koulumatkat? Miten opetus järjestetään? Millainen kirjasto rakennetaan? Miten keskustan uudesta kävelykadusta tulisi myös nuorille mukava ympäristö?

Entä millaisia työajanjoustoja kunnan alueella toimivat työnantajat tarjoavat vanhemmille? Miten kunnan budjetti rakennetaan? Miten aikuisille suunnatut, esimerkiksi päihde- ja mielenterveyspalvelut toimivat ja miten niissä otetaan huomioon asiakkaiden perhetilanteet?

Ja ennen kaikkea; mitkä aiheet ovat kunnassanne lapsille itselleen tärkeitä? Miten he pystyvät vaikuttamaan näihin asioihin?

Osallisuus voi tarkoittaa yksittäisen lapsen tai nuoren kuulemistä häntä koskevassa asiassa. Yhtä lailla se voi tarkoittaa päiväkotikäisten ottamista mukaan kirjaston lastenosaston suunnitteluun. Osallisuutta on alakoululaisten kanssa toteutettava kaupunkitapahtuma tai nuorten rohkaiseminen omaan yhdistystoimintaan ja muuhun kansalaisaktiivisuuteen.

Lasten ja nuorten osallisuus omista arjen yhteisöissään ja elinympäristöissään on yhtä lailla keskeistä, ja sitä tulee tukea ja edistää aktiivisesti.

Osallisuus on lapsen ja nuoren oikeus, mutta sen toteutuminen edellyttää aikuisilta aktiivista asennetta ja konkreettisia tekoja.

Osallisuuden toteutuminen käytännössä edellyttää kokonaisvaltaista, myönteistä suhtautumista lapsiin ja heidän näkemystensä kunnioittamista kaikilla yhteiskunnan sektoreilla. Lasten ja nuorten osallisuuden toteutuminen edellyttää niin tietoa, menetelmiä kuin resurssejakin.

Tämän työn tuloksista hyötyvät kaikki. Osallisuus on vuodesta ja sukupolvesta toiseen jatkuvaa kasvua yhteisöjen jäseniksi.

Tässä osiossa kerrotaan, miten kunta mahdollistaa lasten ja nuorten täyden osallisuuden.

KYSYMYS

Mikä näistä lasten osallisuuden osa-alueista näkyy vahvimmin tällä hetkellä teidän kunnassanne?

1. Kuulluksi tuleminen arjessa
2. Poliittinen vaikuttaminen
3. Voimaantuminen ja demokratiakasvatus
4. Kasvu yhteisön jäseneksi ja yhteisöllisyys

TEEMAN LUKU: 2

Osallinen saa otteen omasta ja yhteistön elämästä

Osallisuutta on se, että lapsi tulee kuulluksi omissa asioissaan, mutta myös se, että lapset ryhminä pääsevät ääneen, toimimaan ja vaikuttamaan. Osallisuutta on myös oivallus siitä, että jokainen on tärkeä ja merkityksellinen yhteisönsä jäsen.

Kuuleminen koskee sekä yksilöä että ryhmiä

Osallisuudessa tulee erottaa toisistaan **yksittäisen lapsen oikeus tulla kuulluksi** häntä koskevissa asioissa sekä **lapsiryhmien oikeus tulla kuulluksi**. Lapsiryhmillä voidaan tarkoittaa monenlaisia ryhmiä, kuten koululuokkaa, vammaisia lapsia tai vaikkapa samalla asuinalueella asuvia lapsia. Suomessa osallisuutta tukeva hallintokulttuuri on perinteisesti rakentunut edustuksellisten ryhmien, kuten lasten parlamenttien, oppilaskuntien tai nuorisovaltuustojen toimintaan. Yksilön kuulemiseen liittyvän osaamisen kehittäminen onkin yksi tärkeä kehittämisen kohde monessa kunnassa.

Osallisuudella viitataan **poliittisiin** ulottuvuuksiin eli lapsen mahdollisuuksiin osallistua päätöksentekoon, vaikuttaa ja saada aikaan muutoksia. **Yhteiskunnallinen** osallisuus liittyy esimerkiksi palvelujen kehittämiseen.

Osallisuudella on myös sosiaalinen ulottuvuus eli kuuluminen, jäsenyys ja yhteisöllisyys.

Mihin kaikkeen osallisuus vaikuttaa?

Osallisuus on lakisääteinen velvoite, josta on huolehdittava. Lisäksi osallisuuden toteutumisesta koituu helposti havaittavaa hyötyä kaikille.

- **Lapsi kasvaa ja kehittyy yhteiskunnan osaavaksi, välittäväksi ja vastuuntuntoiseksi jäseneksi.** Osallisuus ei synny itsestään, vaan yhteisön täytyy kasvattaa siihen. Jotta uusi sukupolvi voi ottaa maailman haltuun, tarvitaan ymmärrystä ja oppia päätöksenteosta, vaikuttamisesta, keskustelusta, erimielisyyksien ratkaisemisesta ja yhdessä toimimisesta.
- **Yhteiskunta hyötyy.** Yhteiskunnalle on eduksi, että vastuuta kantavia, toimintakykyisiä ja osaavia jäseniä on mahdollisimman paljon. Yhteiskunta, jossa kukaan ei koe olevansa ulkopuolinen, on myös turvallisempi kuin sellainen, jossa jotkut kanavoivat syrjään joutumistaan ja pahaa oloaan yhteiskuntavastaisella toiminnalla.
- **Lapsi voi hyvin.** Lapsi kokee kuuluvansa joukkoon, eikä yksinäisyys, ystävyysuhteiden puute tai syrjään jäämisen kokemus pääse vahingoittamaan lapsen hyvinvointia, kasvua ja kehitystä.
- **Palvelut parantuvat.** Käyttäjien näkökulma tuo ratkaisevan tärkeää tietoa palveluiden kehittäjille. Osallisuuden ansiosta palvelut vastaavat paremmin lasten ja nuorten tarpeisiin. Lasten tulee voida nostaa itse tärkeiksi kokemiaan asioita esiin siksikin, että aikuiset eivät pysty niitä heidän puolestaan keksimään, vaikka haluaisivatkin.
- **Yhteisöt vahvistuvat.** Yhteisöt kehittyvät kykeneviksi ratkaisemaan ongelmia, tukemaan jäseniä ja rakentamaan tulevaisuuttaan.
- **Demokratia vahvistuu.** Demokratian edellytys on motivoitunut, osaava ja osallistuva väestö. Demokratia ei synny eikä pysy yllä itsestään, vaan siihen kasvetaan ja kasvatetaan sukupolvi sukupolvelta. Lapsi tai nuori ei vielä saa äänestää, mutta sitä suuremmalla syyllä aikuisten on vahvistettava lapsen osallisuustaitoja ja uskoa vaikutusmahdollisuuksiinsa. Näin hänestä kasvaa demokratian osaaja ja toimija, joka aikuisena osaa ja haluaa käyttää kaikkia valtuuksiaan ja oikeuksiaan täysimääräisesti ja kantaa myös niihin liittyvän vastuun.
- **Oikeudet vahvistuvat.** Osallisuus liittyy muihin lapsen oikeuksiin. Se tukee lapsen kehitystä, lisää yhdenvertaisuutta ja on irrottamaton osa lapsen edun ensisijaista harkintaa.
- **Yhteiskunta kuuluu kaikille.** Olemme kaikki yhtä tärkeitä. Demokratiassa rakennamme hyvää yhteiskuntaa itsellemme ja tuleville sukupolville.

KYSYMYS:

Miten osallisuuden edistäminen liittyy syrjäytymisen ehkäisemiseen?

Kuulun joukkoon, olen tärkeä ja vaikutan ?

OSALLISUUS

TEEMAN LUKU: 3

Mitä laki sanoo lapsen osallisuudesta?

Lapsen osallisuudesta säädetään useissa laeissa. Osallisuuden edistäminen kuuluu myös niille kunnan viranhaltijoille ja työntekijöille, jotka eivät suoraan kohtaa lapsia ja nuoria työssään.

Osallisuutta säädetään useissa laeissa

YK:n lapsen oikeuksien sopimus toteaa, että

lapsella on oltava oikeus ilmaista näkemyksensä häntä koskevissa asioissa

ja hänen mielipiteensä on otettava huomioon ikä- ja kehitystason mukaisesti. Sopimus on Suomea sitova. Lisäksi lapsen osallisuutta määrittävät muun muassa **perustuslaki**, **perusopetuslaki**, **nuorisolaki**, **lastensuojelulaki** ja **varhaiskasvatuslaki**. **Kuntalaki** velvoittaa kuntaa perustamaan nuorisovaltuuston ja huolehtimaan sen toimintaedellytyksistä

Myös useat muut lait, kuten esimerkiksi **laki yleisistä kirjastoista** ja **maankäyttö- ja rakennuslaki** velvoittavat kuulemaan kuntalaisia. Näitä kuntalaisia ovat myös lapset.

Osallisuuden edistäminen ei rajaudu vain lasten ja nuorten kanssa suoraan toimiviin. Osallisuuden edistämisen velvoitteet koskettavat kunnassa myös niitä, jotka eivät suoraan kohtaa lapsia työtehtävässään.

Lue tarkemmin osallisuutta määrittävästä lainsäädännöstä

Suomen perustuslain mukaan lapsia on kohdeltava tasa-arvoisesti yksilöinä, ja heidän tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti.

Kuntalaki velvoittaa kuntaa perustamaan nuorisovaltuuston ja huolehtimaan sen toimintaedellytyksistä: Nuorisovaltuustolle on annettava mahdollisuus vaikuttaa kunnan eri toimialojen toiminnan suunnitteluun, valmisteluun, toteuttamiseen ja seurantaan asioissa, joilla on merkitystä kunnan asukkaiden hyvinvointiin, terveyteen, opiskeluun, elinympäristöön, asumiseen tai liikkumiseen sekä muissakin asioissa, joiden nuorisovaltuusto arvioi olevan lasten ja nuorten kannalta merkittäviä. Nuorisovaltuusto tulee ottaa mukaan lasten ja nuorten osallistumisen ja kuulemisen kehittämiseen kunnassa.

Nuorisolaki velvoittaa kuntaa kuulemaan nuoria kaikissa heitä koskevissa asioissa. Nuorisolaissa nuoriksi luetaan kaikki alle 29-vuotiaat.

Perusopetuslaissa kuvataan jokaisen oppilaan oikeutta osallistua. Koulun kehittämiseen osallistuva, oppilaista muodostuva elin oppilaskunta on lakisääteinen. Sen tehtävänä on edistää oppilaiden yhteistoimintaa, vaikutusmahdollisuuksia ja osallistumista sekä kehittää oppilaiden ja opetuksen järjestäjän välistä yhteistyötä.

Lain mukaan kaikilla oppilailla tulee olla mahdollisuus osallistua koulun toimintaan ja kehittämiseen sekä ilmaista mielipiteensä oppilaiden asemaan liittyvistä asioista. Oppilaille tulee järjestää mahdollisuus osallistua opetussuunnitelman ja siihen liittyvien suunnitelmien sekä koulun järjestyssäännön valmisteluun.

Opetussuunnitelman mukaan osallisuus on koko koulutyön perusta. Huolehditaan siitä, että oppilaat saavat kokemuksia yhteistyöstä ja demokraattisesta toiminnasta omassa opetusryhmässä, koulussa ja sen lähiympäristössä sekä erilaisissa verkostoissa. Oppilaiden osallistuminen oman koulutyönsä ja ryhmänsä toiminnan suunnitteluun on luonteva tapa vahvistaa osallisuutta.

Varhaiskasvatustalaki takaa osallisuuden lapsille, vanhemmille ja muille huoltajille. Laissa tarkoitetun varhaiskasvatuksen tavoitteena on 9) varmistaa lapsen mahdollisuus osallistua ja saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin. Heille on annettava mahdollisuus osallistua toiminnan eri tasoilla, suunnittelussa, toteuttamisessa ja arvioinnissa. - - Lapsen varhaiskasvatusta suunniteltaessa, toteutettaessa ja arvioitaessa lapsen mielipide ja toivomukset on selvitettävä ja otettava huomioon hänen ikänsä ja kehityksensä edellyttämällä tavalla.

Lastensuojelulaki säätää lapsen osallisuudesta silloin, kun hänen elämäntilanteensa edellyttää lastensuojelun toimia. Lastensuojelua toteutettaessa on selvitettävä lapsen toivomukset ja mielipide sekä otettava ne huomioon lapsen iän ja kehitystason edellyttämällä tavalla. Lapsen mielipide on selvitettävä hienovaraisesti sekä siten, että tästä ei aiheudu tarpeettomasti haittaa lapsen ja hänen vanhempiansa tai muiden läheisten ihmisten välisille suhteille. Lapsen mielipiteen selvittämisen tapa ja pääasiallinen sisältö on kirjattava lasta koskeviin asiakasasiakirjoihin.

Kuulun joukkoon, olen tärkeä ja vaikutan ?

OSALLISUUS

TEEMAN LUKU: 4

Kunta varmistaa lasten osallisuuden useilla tavoilla

Lapsen kuulemiseen tarvitaan turvallinen ympäristö ja kannustava tunnelma. Osallisuuden perusta on kunnioitus ja kaikkien arvostaminen.

Lapsella on oikeus tulla kuulluksi omassa asiassaan

Lapsella on lain mukaan oikeus tulla kuulluksi, kun viranomainen käsittelee ja tekee päätöksiä lasta itseään koskevassa asiassa.

Lapsen näkökulmaa on kuultava huolellisesti, ja sitä on harkittava asianmukaisesti päätöksenteossa. Lapsen edun mukainen ratkaisu ei ole aina sama kuin lapsen oma käsitys tai mielipide.

Kun päätös poikkeaa lapsen näkemyksestä, se on pystyttävä perustelemaan lapselle erityisen hyvin.

Lasta on kuultava hänen ikä- ja kehitystasonsa mukaisesti turvallisuutta ja luottamusta luovassa tunnelmassa ja ympäristössä. Ikä- ja kehitystason mukaan ei tarkoita sitä, ettei esimerkiksi alle 12-vuotiaita lapsia tulisi kuulla. Jos lapsi haluaa ilmaista näkemyksensä edustajan välityksellä, edustajan velvollisuus on kertoa lapsen näkemykset tarkasti.

Osallisuuden tarviin suotuisa ympäristö

Tutkijoiden mukaan lasten ja nuorten osallisuuden vaikuttavat paitsi aikuisten asenteet ja teot, myös käytännön asiat, kuten ympäristö ja toiminnan tapa.

- **Paikka.** Missä kohtaamista tavoitellaan? Pääsevätkö tänne kaikki halukkaat? Tarviako kuljetusta? Onko paikka esteetön? Olisiko tapaaminen parempi järjestää verkossa?
- **Suojelu.** Kokevatko kaikki tilanteen turvalliseksi? Ketkä kaikki? Kuka ehkä ei?
- **Valtasuhteet.** Miten rakennetaan kaikkia kunnioittava ilmapiiri? Miten varmistetaan, että ketään ei syrjitä millään perusteella? Osaavatko aikuiset toimia tilanteessa fiksusti?
- **Eri näkökulmat.** Miten varmistetaan, että eri näkökulmat pääsevät esiin? Kuinka kuullaan kannustavasti myös niitä, jotka esittävät poikkeuksellisia kantoja tai ovat erittäin kriittisiä?
- **Menetelmien soveltuvuus.** Pitääkö lapsen vaikuttamaan päästäkseen osata puhua kuin aikuiset? Onko puhe ainoa keino? Voiko itseään ilmaista esimerkiksi taiteen avulla?
- **Tiedonsaanti.** Saako lapsi tietoa tavalla, jonka hän ymmärtää ja joka innostaa häntä osallistumaan? Ilman tietoa ei voi olla osallinen.
- **Prosessi.** Miten lapset ja nuoret otetaan mukaan kaikissa vaiheissa? Kysytäänkö ryhmiltä vai yksilöiltä? Mitä kieltä/kieliä puhutaan? Miten asiat kirjataan ja hyödynnetään?
- **Tavoitteet.** Onko tavoite selvillä sekä lapsille että aikuisille? Jos ei, mitä voidaan tehdä?

Lasten osallisuus tuottaa parempia palveluita

Useimmat suomalaiset kuntapäätäjät ja kuntien viranhaltijat ja työntekijät haluavat vilpittömästi lasten parasta. Harva, jos kukaan, haluaa tietoisesti toimia lapsia vastaan. Silti lapset on yhteiskuntaelämässä helppo sivuuttaa tai unohtaa. Ajatteleminen, että lapset eivät vielä osaa ottaa kantaa monimutkaisiin asioihin. Arvelemme, että me aikuiset tiedämme kuitenkin paremmin, mikä lapsille on hyväksi. Oletamme, että heidän omien näkemystensä selvittäminen on liian hankalaa, aikaa vievää, kallista tai asian edistämisen kannalta toissijaista.

Todellisuudessa lapset ovat oman arkensa parhaita asiantuntijoita.

Kun heidät otetaan mukaan kunnan palveluiden ja toiminnan kehittämiseen, kaikki hyötyvät: palveluista tulee laadukkaampia, ja ne vastaavat paremmin tarkoitustaan ja käyttäjiensä tarpeita. Näin ei pystytetä kiipeilytelineitä, joihin yksikään alle 12-vuotias ei yllä kiipeämään.

Kaikki alkaa toimintakulttuurista ja tahtotilasta: lapset ja nuoret ovat tärkeitä.

Yhteisessä kehitystyössä kannattaa olla ennakkoluuloton ja rohkea. Ideana ei ole se, että lasten ja nuorten tarpeet vain sovitetaan tai lisätään olemassa oleviin toimintamalleihin. Myös itse toimintamallit – mitä tehdään, miksi, miten, kenen hyväksi ja kenen kanssa – kannattaa luoda nuorten käyttäjien kanssa yhdessä. Yhdessä kehittäminen on lisäksi usein innostavaa ja hauskaa. Se sisältää mahdollisuuksia molemminpuoliseen oppimiseen ja oivaltamiseen. Lasten mielikuvitus ja kyky katsoa asioita laatikon ulkopuolelta luo usein aivan uudenlaisia mahdollisuuksia kehittämiselle.

Kypärä ei mahdu kaappiin

Kouluun hankittiin lukolliset lokerot oppilaiden käyttöön. Monet oppilaat halusivat säilyttää lokeroissa mopokypäriä, mutta kypärät eivät mahtuneetkaan uusiin lokeroihin, koska oviaukko on muutaman sentin liian kapea. Nyt moni lokero on vajaakäytössä ja kypärien säilytysongelma edelleen ratkaisematta.

Jälkiviisaus on helppoa, mutta: nuoret olisi kannattanut ottaa suunnitteluun mukaan alusta alkaen, jolloin tällainen tilanne olisi vältetty. Kysymykseksi olisi riittänyt "Millaisia tavaroita aiot lokeroissasi säilyttää?"

KYSYMYS:

Työkaverisi sanoo, ettei alle 12-vuotiaita lapsia kannata kuulla kirjaston uudistusta suunniteltaessa. Miten vastaat hänelle?

Osallisuuden tukemiseen on monta tapaa

Kunnissa on monia tapoja tukea osallisuutta. Lasten parlamentit, keskustelutilaisuudet, kokemusasiantuntijoiden käyttö sekä lautakuntien aloite-, puhe- ja läsnäolo-oikeudet ovat hyviä välineitä. Niiden rinnalle voi kehittää vielä paljon muitakin.

Viranhaltijana, työntekijänä tai päättäjänä edistät osallisuutta esimerkiksi näin:

- **Tiedottaminen ja koulutus.** Ilman tietoa ei voi olla osallinen. Lasten on saatava tietoa siitä, mihin ja miten he voivat osallistua. Tiedon on oltava lapselle ymmärrettävässä muodossa, ja tiedottamisen täytyy tapahtua sellaisella tavalla, joka saavuttaa lapset. Aikuisten tehtävä on opastaa ja rohkaista. Kuulemisten tuloksista on tiedotettava lapsille ja nuorille siinä missä muillekin kuntalaisille. Erityistä huomiota tulee kiinnittää siihen, että tieto kerrotaan ymmärrettävästi ja on kaikkien saavutettavissa.

- **Suunnitelmallisuus.** Osallisuustoimintoja tulisi koordinoida yli toimialojen välisten rajojen, ja toiminnan pitäisi olla järjestelmällistä. Kertaluonteinen kuulemistapahtuma silloin tällöin ei vielä pitkälle vie. Esimerkiksi osallisuus- tai vuorovaikutussuunnitelma on hyvä väline rakentaa osallisuutta pitkäjänteisesti.
- **Poikkihallinnollisuus.** Osallisuutta on kehitettävä lasten ja nuorten jokapäiväisissä kasvuympäristöissä, kuten varhaiskasvatuksessa, koulussa, nuorisotyössä ja harrastuksissa. Näiden on myös työskenneltävä keskenään. Osallisuutta rakennetaan myös sellaisissa kunnan toiminnoissa, jotka koskettavat lapsia *välillisesti*. Tällaisia ovat vaikkapa yhdyskuntasuunnittelu, kulttuuripalvelut tai päihdehuolto.
- **Ikä- ja kehitystason mukaiset keinot.** Osallisuudella ei ole alaikärajaa. Jo pienillä lapsilla on oikeus osallistua. Jokaisessa kunnassa on lasten kehityksen asiantuntijoita, joilta myös muut toimialat voivat pyytää neuvoa.
- **Esteiden poistaminen.** Yhtä jännittää, toinen ei koe osaavansa, kolmas tarvitsee vielä kannustusta, neljäs asuu kaukana, viidennellä on näkövamma ja kuudes puhuu paremmin muuta kieltä kuin suomea tai ruotsia. Lapsiystävällisessä kunnassa osallisuuden esteitä tunnistetaan ja niitä puretaan aktiivisesti.
- **Yksilön tunnistaminen.** Suomalaiselle osallisuustyölle on tyypillistä lähteä työskentelemään ryhmien kanssa. Yhtä tärkeää on varmistaa, että kunta tukee yksittäisen lapsen osallisuutta häntä koskevissa päätöksissä.
- **Arviointi.** Vain lapset itse voivat sanoa, miten homma heidän kannaltaan meni. Muista kysyä ja kerätä palautetta.
- **Lapsinäkökulma osallisuuden lähtökohdaksi.** Vain lapset itse voivat sanoa, missä he haluavat olla osallisia ja mikä on heille tärkeää. Jokainen lapsi on myös erilainen, toinen haluaa osallistua lapsiparlamentin kautta ja toiselle on tärkeää, että tulee kuulluksi ja nähdyksi arjen tilanteissa esimerkiksi koulussa. On syytä vahvistaa toimintakulttuuria, missä lasten aloitteita tunnistetaan siellä, missä lapset ovat ja kaikkien niiden aikuisten keskuudessa, jotka lapsia kohtaavat. Lapsen aloite voi olla "pieni" ja nopeasti toteutettava (kuten toive uudesta lautapelistä kerhotiloihin) tai "iso", joka vaatii pidemmän kehittämisprosessin (kuten koko kerhotilojen suunnitteleminen uudestaan tai koko kunnan leikki- ja pelipaikkojen lapsiystävällisyys).

MUISTILISTA

Yläkoululaisella olisi paljon sanottavaa

- koulun alkamisajasta. Onko sen oikeasti pakko alkaa aina kahdeksalta?
- ruoasta. Voisiko kunta kasvattaa budjettia niin, että vaikutus tuntuisi lautasella?
- polkupyörien säilytyksestä. Jos teline siirrettäisiin koulun takaa näkyvämpään paikkaan, pyörävarkauksia olisi vähemmän.
- sisustuksesta. Voisiko koulussa olla enemmän kuin yksi pehmustettu tuoli käytävällä? Vanhat sohvut kelpaisivat hyvin.
- ala-aulasta. Siihen mahtuisi pingispöytä.
- terveydenhoitajan vastaanotosta. Voisiko odotustilassa olla lasioven sijaan umpinainen ovi niin, että kaikki eivät näkisi, kuka kulloinkin on menossa terkkarille?

- nuorille tehtävistä kyselyistä. Miksi kukaan kysyy mitään paperilla, kun kaikki nuoret ovat koko ajan verkossa? Sama koskee live-kuulemistilaisuuksia: miksi mennä jonnekin, kun voi olla läsnä netinkin kautta?

KYSYMYS:

Miten varmistat, että lapsilla on riittävä ymmärrys päätettävistä asioista?

Kuulun joukkoon, olen tärkeä ja vaikutan ?

OSALLISUUS

TEEMAN LUKU: 5

Erillaisia lapsia palvelevat erillaiset mallit

Osallisuus on niin hiljaisten kuin sanavalmiiden, vieraskielisten kuin suomea puhuvien ja vammaisten sekä vammattomien lasten oikeus. Osallisuuden tulee olla inklusiivista eli erilaiset lapset ja nuoret tarvitsevat osallisuutensa toteuttamiseen erilaisia malleja.

Sama ei käy kaikille - osallisuus on esteiden raivaamista ja räätälöityä tukea

Osallisuus ei kuulu vain reippaille, ulospäinsuuntautuneille ja sanavalmiille lapsille ja nuorille. Se kuuluu yhtä lailla ujoille, hiljaisille ja vetäytyville. Osallisuus kuuluu myös heille, jotka eivät pysty ilmaisemaan itseään esimerkiksi puhuen tai kirjoittaen tai suomen kielellä.

Lapset ja lapsiryhmät ovat keskenään monenkirjavia. Alle 18-vuotiaiden ryhmään kuuluvat yhtä lailla vauva tai taapero kuin aikuisuutta lähestyvä 17-vuotias. Lapset elävät hyvin erilaisissa todellisuuksissa: köyhyys, sairaudet ja perheiden ongelmat vaikuttavat lapsiin. Myös yksinäisyys tuottaa haavoittuvuutta.

Esteitä joudutaan aina raivaamaan, jotta jokaisen osallisuus voisi toteutua.

Syrjintä kahlitsee ja lamauttaa

- Jo syrjinnän pelko kahlitsee. Nuori ei uskalla tulla mukaan, jos hän pelkää toisten ennakkoluuloja. Hän ei tohdi olla aktiivinen ja näkyvä. Nuorisobarometrin (2014) mukaan enemmistö kaikista nuorista kokee tulleensa jossain elämänsä vaiheessa syrjityksi.
- Talousongelmat syrjäyttävät. Rahanpuute voi estää osallistumasta toisten nuorten tekemisiin.
- Syrjäinen asuinpaikka voi estää osallisuutta. Nuori voi jäädä paitsi esimerkiksi harrastuksista ja kaveripiireistä.
- Osallistumiseen tarvitaan riittävästi itsetuntoa, tietoa ja vuorovaikutustaitoja. Hyvät kokemukset rohkaisevat, huonot voivat lamauttaa ja estää yrittämästä uudelleen.

Kunnan tulee kiinnittää erityistä huomiota siihen, että myös haavoittuvassa asemassa olevien lasten ja nuorten oikeus osallisuuteen toteutuu. Valmiita, kaikille soveltuvia ja joka tilanteessa käyttökelpoisia malleja ei ole. Kunnan tulee varmistaa esimerkiksi vammaisten, toimintarajoitteisten, pitkäaikaissairaiden, vähemmistöihin kuuluvien ja kodin ulkopuolelle sijoitettujen lasten ja nuorten osallisuus oikeuksien toteutuminen.

Käytännössä tämä tarkoittaa esimerkiksi sitä, että

- Otetaan huomioon, että yksi kuulemisen tapa ei tavoita kaikkia. Näkemysten keräämiseen on tarjolla lukuisia menetelmiä. Hanki niistä tietoa! Eri menetelmien avulla voidaan kuulla myös lapsia, jotka eivät pysty vastaamaan kyselyihin, osaa kieltä tai tuota puhetta.
- Pienten lasten ja vieraskielisten kuulemisessa voit käyttää vammaisten henkilöiden tarpeisiin kehitettyjä apuvälineitä
- Lapselle ja nuorelle tärkeiden ihmissuhteiden kehittymistä ja säilymistä tuetaan erityisesti silloin, kun lapsi tai nuori on sijoitettu syntymäkodin ulkopuolelle.
- Julkisten tilojen ja julkisen liikenteen suunnittelussa kysytään näkemyksiä erityisesti liikuntarajoitteisilta lapsilta ja nuorilta.
- Kun haetaan ehdokkaita edustuksellisiin osallisuusrakenteisiin, kuten nuorisovaltuustoon, oppilaskuntien hallituksiin tai lapsiparlamentteihin, rohkaistaan mukaan erilaisista taustoista tulevia nuoria ja kaikkien sukupuolien edustajia. Pidetään huolta, että esimerkiksi eri kielillä tai tavoilla kommunikoivilla lapsilla on todellinen mahdollisuus osallistua edustuksellisesti. Tämä tarkoittaa muun muassa sitä, että heille järjestetään tilanteesta riippuen esimerkiksi tulkki tai tukihenkilö oppilaskunnan kokouksiin.
- Kunnan osallisuus- tai vuorovaikutussuunnitelmissa otetaan erityisesti huomioon haavoittuvassa asemassa olevat lapset ja nuoret.

- Yksinäisyydestä on vaikeaa ponnistaa osallisuuteen – varsinkin, jos sitä joutuu yrittämään yksin. Kunnan toimijat pyrkivät tunnistamaan yksinäisyyden ja etsimään siitä ulospääsyä yhdessä lapsen tai nuoren kanssa.
- Mennään lasten luo. Tavoitamme silloin sellaisia lapsia, jotka eivät välttämättä tule järjestettyihin tilanteisiin tai tilaisuuksiin. Aikuiset voivat mennä lasten luo tapaamaan esimerkiksi koululuokkia tai päiväkotiryhmiä. Lapsia voi mennä tapaamaan myös heille itselleen tyypillisiin vapaa-ajanviettopaikkoihin.

KYSYMYS:

Mistä löydän lapsia ja nuoria kuultaviksi?

1. Päiväkodista, koulusta, ammattioppilaitoksesta?
2. Seuroista, kerhoista, yhdistyksistä?
3. Ostarilta, kauppakeskuksesta, asemalta, nuorisotalolta?
4. Netistä: Instasta, Snapchatista, Tiktokista?

Kuulun joukkoon, olen tärkeä ja vaikutan ?

OSALLISUUS

TEEMAN LUKU: 6

Miten tunnistaa merkityksellinen ja oikea osallisuus?

Lapset ja nuoret eivät ole tilaisuuksien koristeita eivätkä aikuisten toiminnan kohteita, vaan aktiivisia toimijoita ja oman elämänsä vaikuttajia. Näennäisosallisuus ei hyödytä ketään.

Lapset tulee mieltää aktiivisiksi toimijoiksi

Osallisuus edellyttää aikuisten vallan jakamista lapsille. Lapset eivät tämän jälkeen enää ole passiivisia kohteita, vaan aktiivisia toimijoita: he tietävät, osaavat ja voivat vaikuttaa elämäänsä.

Lasten ja nuorten osallisuuden toteuttaminen vaatii aikuisilta ajatustyötä ja toimia. Roger Hartin osallisuuden tikasmalli kuvaa erilaisia tapoja ottaa lapset mukaan ja antaa heille todellista vaikutusvaltaa. Portaikon alaosassa voi olla mukana aikuisten hyvää tahtoa, mutta lasten merkityksellinen osallisuus ei siellä vielä toteudu.

Näennäisosallisuutta

- **Manipulaatio.** Lapset otetaan mukaan johonkin ilman että he ymmärtävät, mistä on kyse. Heille ei ole annettu tarpeeksi tietoa, eivätkä aikuiset tosiasiaa ole kiinnostuneita heidän näkemyksistään.
- **Lapset koristeena.** Lapset ovat mukana prosessissa, mutta ilman todellista roolia tai vaikuttamisen mahdollisuutta. He tietävät, mistä on kyse, mutta heidän tehtävänsä on olla läsnä vain, jotta aikuisilla olisi hyvä mieli.
- **Lapset osallistuvat, mutta vain näennäisesti** Lapset näyttävät osallisilta, vaikka eivät tosiasiaa ole. Esimerkki tällaisesta on lasten kutsuminen paneelikeskusteluun, johon valmistautumisessa heitä ei ole

tuettu eikä heille juuri anneta puheaikaa. Heidän on sopeuduttava aikuisten toimintatapoihin, vaikka näin toimittaessa he eivät tosiasiassa tule kuulluiksi.

Merkityksellistä osallisuutta:

- Lapsia informoidaan
- Lapsilta kysytään neuvoa
- Aikuiset tekevät päätökset vasta lapsia kuultuaan
- Lapset ovat aloitteellisia ja johtavat toimintaa
- Lapset tekevät päätökset aikuisten tuella

Miten näennäisosallistuminen vältetään?

Osallisuuden prosessi:

1. **Varmista**, että lapset ymmärtävät, mistä itse asiassa on kyse.
2. **Kerro**, kuka on kutsunut heidät mukaan ja miksi.
3. **Selvitä** heille, mikä on heidän tehtävänsä ja mitä heiltä odotetaan. Sitoudu siihen, että heitä todella kuunnellaan.
4. Tämän tehtyäsi **kysy**, ketkä haluavat osallistua, ja ota mukaan kaikki vapaaehtoiset. Jos joku ei halua, älä pakota äläkä maanittele.
5. **Tiedota prosessin etenemisestä** ja näkemysten huomioimisesta kaikille mukana olleille.

Kokouksien koristeista aidoiksi vaikuttajiksi

Kunnassa päätettiin pyytää nuorisovaltuuston edustajia mukaan kunnan lautakuntien kokouksiin. Aluksi lautakuntien jäsenet pitivät nuorten osallistumisesta kokouksiin vain hauskana lisänä: Onpa mukavaa tavata nuoria, sehän piristää kokouksen tunnelmaa kummasti! Ja kylläpä nämä nuoret ovatkin fiksuja ja kivoja!

Ajan kanssa aikuiset vähitellen huomasivat, että nuoret tuovat keskusteluun aivan oikeaa lisäarvoa: havaintoja, tietoja ja ideoita. Kunta sai käyttöönsä nuorten tiedot ja ymmärryksen sekä paljon näkökulmia, joita ei ehkä muuten olisi huomattu ajatella.

Osallisuudella ei ole ikärajaa

Rovaniemen varhaiskasvatuksessa toteutettiin demokratiapilotti. Pilotin tarkoituksena oli tutustuttaa varhaiskasvatuskäisiä lapsia demokratian käsitteeseen ja siihen liittyviin teemoihin, kuten asioista neuvottelemiseen ja äänestämiseen. Pilotti toteutettiin kahdessa päiväkodissa.

Pilotin aikana päiväkodeissa pohdittiin yhdessä esimerkiksi toiminnan sääntöjä: mitä pihalla voi tehdä ja mitä ei saa tehdä. Säännöt piirrettiin, jotta kaikki ymmärtäisivät ne. Päiväkodeissa esimerkiksi päätettiin yhdessä lasten kanssa, mitä uusia leluja tilataan. Työntekijät sanoittivat demokratiaan liittyviä asioita lapsille entistä tietoisemmin. Lisäksi pidettiin päiväkotiparlamentteja.

Demokratiapilotti aloitettiin henkilökunnan yhteisellä työskentelyllä, jossa pohdittiin, mitä osallistavia keinoja ja vuorovaikutuksellisia menetelmiä varhaiskasvatuksessa jo käytetään. Lapsille tehtiin pilottivuoden aikana kaksi haastattelua (tammikuussa ja toukokuussa). Haastattelujen tarkoituksena oli seurata kehittymistä osallisuuden ja demokratiakasvatuksen näkökulmasta. Haastatteluista kävi ilmi, että toisella haastattelukerralla lapset ovat oppineet jo paljon vaikuttamisesta ja demokratiasta. Pilotin lopuksi pidettiin lopputilaisuus, jossa työntekijöitä haastateltiin ja jaettiin kokemuksia kaikille varhaiskasvatustyöntekijöille. He kertoivat, että lasten ymmärrys osallisuudesta olivat pilotin ansiosta muuttuneet monipuolisemmiksi.

YHTEYSTIEDOT

Lisätietoa Lapsiystävällinen kunta -mallista

Sanna Koskinen, Erityisasiantuntija
sanna.koskinen@unicef.fi, 050 576 2293

Johanna Laaja, Erityisasiantuntija
johanna.laaja@unicef.fi, 040 721 1515

Mikael Malkamäki, Koordinaattori
mikael.malkamaki@unicef.fi, 050 442 5242